

VAASAN AMMATTIKORKEAKOULU
VASA YRKESHÖGSKOLA
UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Terhi Laitala

KOKEMUKSIA MIELENTILATUTKIMUKSESTA

Sosiaali- ja terveysala
2011

TIIVISTELMÄ

Tekijä	Terhi Laitala
Opinnäytetyön nimi	Kokemuksia mielentilatutkimuksesta
Vuosi	2011
Kieli	suomi
Sivumäärä	54 + 3 liitettä
Ohjaaja	Ahti Nyman

Suomessa tehdään vuosittain noin 120–130 mielentilatutkimusta. Noin neljännes tutkituista määrätään syntyakeettomina tahdostaan riippumattomaan hoitoon. Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millainen kokemus mielentilatutkimus on heille, joiden todetaan olleen rikoksen tehdessään täydessä ymmärryksessä ja tuomitaan vankeusrangaistukseen. Aihetta ei ole juuri tutkittu Suomessa, joten tämän tutkimuksen tarkoitus on saada siitä uutta tietoa.

Mielentilatutkimus on laajin mahdollinen lääkärintutkimus. Oikeuspsykiatri ottaa tutkimuksen perusteella kantaa rikosentekijän mielentilaan tekohetkellä; onko tekijä syntyakeinen, alentuneesti syntyakeinen vai syntyakeeton. Syntyakeiseksi määritellään henkilö, joka tekohetkellä on täyttänyt 15 vuotta, ja joka on ymmärtänyt tekonsa tosiasialliset seuraukset. Syntyakeettoman tai alentuneesti syntyakeisen henkilön kyky ymmärtää tekonsa tosiasiallinen luonne tai säädellä käyttäytymistään on heikentynyt syvän vajaamielisyyden tai vakavan mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi.

Tämä kvalitatiivinen tutkimus on toteutettu puolistrukturoidulla kyselylomakkeella. Aineisto koostuu 12 vankiloiden kautta tavoitetun henkilön vastauksista. Vastaajat suhtautuivat mielentilatutkimukseen määrittämiseen pääosin positiivisesti ja lähtivät tutkimusjaksolle avoimin mielin. Toisaalta mielentilatutkimus tiedettiin henkisesti raskaaksi. Mielentilatutkimukselta on siis voitu odottaa jotain hyödyllistä. Valtaosa koki mielentilatutkimuksen osittain hyödylliseksi, esimerkiksi terveydentilan selvittämisen. Suurin osa vastaajista oli kuitenkin negatiivisesti yllättyneitä saamastaan loppulausunnosta, mutta eivät kannanotosta syntyakeisuuteen. Tämä johtunee mielentilatutkimuksen laajuudesta. Syntyakeisuusarviossa pyritään muodostamaan kokonaiskuva tutkittavan elämästä ja taustasta. Loppulausuntoon kirjataan myös henkilökunnan havaintoja tutkimusajalta, joten tutkittavat ovat saattaneet kokea ulkopuolelta tehdyt havainnot erilaisina verrattuna omiin kokemuksiinsa.

Avainsanat	mielentilatutkimus, syntyakeisuus, tahdosta riippumaton hoito

ABSTRACT

Author	Terhi Laitala
Title	Experiences of Forensic Psychiatric Evaluation
Year	2011
Language	Finnish
Pages	54 + 3 Appendices
Name of Supervisor	Ahti Nyman

About 120-130 forensic psychiatric evaluations are made each year in Finland. A quarter out the persons are found to be non compos mentis and sent to involuntary treatment. The main aim of this bachelor's thesis is to find out, what kind of process forensic psychiatric evaluation is to those people who are found to have been of sound mind and thus sentenced in prison. Not many studies have been made on the topic so one purpose is to find out new information about it.

Forensic psychiatric evaluation is the most comprehensive medical examination. The forensic psychiatrist gives a statement about the criminal person's state of mind on the moment when the crime was committed; whether the person is compos mentis, partly compos mentis or non compos mentis. A person, who has understood the consequences of his actions, is considered to be compos mentis, of sound mind. A person, who is non compos mentis or partly compos mentis, has, because of severe amentia, severe mental problems or because of disorders of consciousness, problems in understanding the real nature of his deeds or regulate his behavior.

This qualitative study has been carried out with semi-structured questionnaires. The material includes the responses of 12 respondents that were contacted in different prisons. Respondents had mainly a positive attitude towards having been sent to a forensic psychiatric evaluation and went to the evaluation period with an open mind although it is known to be mentally heavy. The persons sent to evaluation might have expected to benefit from the evaluation. Most of the evaluated persons felt the evaluation to be partly useful, eg. examining the state of health. However, most of the respondents were negatively surprised over the final statement they got but not over the statement that they were of sound mind. This may be due to the comprehensive nature of the evaluation and examination since the goal is to form a holistic view over the evaluated person's life and backgrounds. Also the personnel's observations from the evaluation period are written in the statement and the evaluated person's own view of himself might differ from the observations in the report and statement.

Keywords	Forensic psychiatric evaluation, criminal responsibility, involuntary treatment

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1	JOHDANTO	8
2	AIEMMAT TUTKIMUKSET	9
3	RIKOS JA RANGAISTUSKÄYTÄNNÖT SUOMESSA	10
3.1	Rikos	10
3.2	Rangaistuksen tarkoitus	10
3.3	Rangaistavuuden edellytykset	11
3.4	Rangaistusmuodot	12
3.4.1	Ehdoton vankeusrangaistus	12
3.4.2	Ehdollinen vankeusrangaistus	12
3.4.3	Yhdyskuntapalvelu	13
3.4.4	Päiväsakko- ja rikesakkorangaistukset	13
3.4.5	Valvontarangaistus	13
4	RIKOS- JA OIKEUSPROSESSI	15
4.1	Yleistä rikos- ja oikeusprosessista	15
4.1.1	Rikosilmoitus ja esitutkinta	15
4.1.2	Asianomistajarikos ja virallisen syyteen alainen rikos	15
4.2	Syyteharkinta	16
4.3	Rikosasian käsittely käräjäoikeudessa	16
5	MIELENTILATUTKIMUS	18
5.1	Mielentilatutkimukseen määrittäminen	18
5.2	Mielentilatutkimuksen tarkoitus	19
5.3	Mielentilatutkimuksen sisältö	21
5.4	Mahdolliset pakkotoimenpiteet mielentilatutkimusaikana	22
5.5	Tilastotietoja mielentilatutkimuksista Vanhan Vaasan ja Niuvanniemen sairaaloissa	23
6	TUTKIMUSAINEISTO JA MENETELMÄT	26
7	TUTKIMUSTULOKSET	28
7.1	Vastaajien taustatiedot	28

7.2	Suhtautuminen mielentilatutkimukseen määrittämiseen	30
7.3	Ennakkokäsitykset mielentilatutkimuksesta	31
7.4	Mielentilatutkimusajan ennako-odotusten täyttyminen	33
7.5	Tutkimusajan kuvailu.....	35
7.6	Mielentilatutkimusten yleinen tärkeys	36
7.7	Mikä mielentilatutkimuksessa koettiin hyödylliseksi?	37
7.8	Mikä mielentilatutkimuksessa koettiin turhaksi?.....	39
7.9	Millaisena tutkimuspaikka koettiin?	41
7.10	Vastasivatko mielentilatutkimuksen tulokset vastaajien odotuksia?	43
7.11	Vastaajiin kohdistetut pakkotoimenpiteet mielentilatutkimusaikana	45
7.12	Mitä vastaajat olisivat halunneet tapahtuvan toisin tutkimusaikana?	47
7.13	Vastaajien terveiset mielentilatutkimukseen menevälle henkilölle	48
8	JOHTOPÄÄTÖKSET	50
9	LOPPUPOHDINTA	52
	LÄHDELUETTELO.....	53
	LIITTEET	

KUVIO- JA TAULUKKOLUETTELO

Kuvio 1. Tahdosta riippumattomaan hoitoon Vanhan Vaasan ja Niuvanniemen sairaaloihin mielentilatutkimuksen perusteella vuonna 2010 määrätty.	s. 25
Kuvio 2. Vastaajien mielentilatutkimuksesta kulunut aika.	s. 28
Kuvio 3. Vastaajien syytteenalaiset teot.	s. 29
Kuvio 4. Suhtautuminen mielentilatutkimukseen määräämiseen.	s. 30
Kuvio 5. Vastaajien ennakkokäsitykset mielentilatutkimuksesta.	s. 32
Kuvio 6. Miksi mielentilatutkimusaika koettiin ennakko-odotuksia raskaampana?	s. 34
Kuvio 7. Vastaajien mielipide mielentilatutkimusten yleisestä tärkeydestä.	s. 36
Kuvio 8. Mikä mielentilatutkimuksessa koettiin hyödylliseksi?	s. 38
Kuvio 9. Mikä mielentilatutkimuksessa koettiin turhaksi?	s. 40
Kuvio 10. Vastasivatko mielentilatutkimuksen tulokset vastaajien odotuksia?	s. 43
Kuvio 11. Vastaajiin kohdistetut pakkotoimenpiteet mielentilatutkimusaikana.	s. 45
Kuvio 12. Minkä olisi haluttu tapahtuvan toisin mielentilatutkimusaikana?	s. 47
Taulukko 1. Syyntakeisuusluokitukset.	s. 19
Taulukko 2. Vanhan Vaasan ja Niuvanniemen sairaaloissa valmistuneet mielentilatutkimukset vuonna 2010	s. 24
Taulukko 3. Mielentilatutkimusajan ennakko-odotusten täyttyminen.	s. 33
Taulukko 4. Millaisena tutkimuspaikka koettiin?	s. 41

LIITELUETTELO

LIITE 1. Tutkimuslupa

LIITE 2. Kyselylomake

LIITE 3. Suostumuslomake

1 JOHDANTO

Valitsin työni aiheen oltuani harjoittelussa ja töissä määräaikaisena sosiaalityöntekijänä Vanhan Vaasan sairaalassa toisen ja kolmannen opiskeluvuoteni aikana. Tapasin tuolloin erilaisen taustan omaavia kriminaalipotilaita ja osallistuin kymmenen mielentilatutkimuksen moniammatilliseen työryhmään. Kriminaalipotilas tarkoittaa rikosentekijää, joka on mielentilatutkimuksen jälkeen määrätty tahdosta riippumattomaan psykiatriseen hoitoon.

Sosiaalityöntekijän osuuteen kuului muun muassa tehdä sosiaalinen anamneesi, eli haastatella tutkittava henkilö lapsuudesta nykypäivään. Vaikka anamneesi oli laaja ja käsitteli henkilökohtaista historiaa ja koko elämänkaaren sekä tulevaisuudensuunnitelmat, minua jäi mietityttämään millainen itse mielentilatutkimusaika on tutkittavalle. Suljettu sairaalaosasto erilaisine potilaineen ja muine tutkittavineen on oma maailmansa, puhumattakaan tilanteesta, jossa tutkittava on henkilökohtaisessa elämässään rikoksen tehnyään.

Mielentilatutkimus on laajin mahdollinen lääkärintutkimus. Suhteellisen pieni osa tutkituista todetaan syyntakeettomaksi syytteenalaiseen tekoonsa. Onko suurelle joukolle tutkittavista täten mitään hyötyä tutkimuksesta, joka on perusteellinen, yhteiskunnalle kallis ja sekä tutkittavalle, rikoksen uhrille että heidän lähipiirilleen henkisesti raskas ja oikeusprosessia pitkittävä kokemus? Tai onko mielentilatutkimuksella yhteiskunnallista merkitystä esimerkiksi uusintarikollisuuden ehkäisemisessä? Onko tutkimusaikaa mahdollista kehittää siten, että edellä mainittu toteutuisi paremmin?

Mielentilatutkimuksen tarkoitus on selvittää voidaanko tekijä tuomita syyntakeisena vankilaan vai onko rikos tapahtunut ilman tekijän ymmärrystä. Voitaisiinko mielentilatutkimusten määrää vähentää, kun valtaosa siihen määrättävistä ei täytä syyntakeettomuuden piirteitä?

2 AIEMMAT TUTKIMUKSET

Mielentilatutkimuksen läpikäyneiden kokemuksia on tutkittu aiemmin erittäin vähän. Vankeinhoidon koulutuskeskus julkaisi vuonna 1991 Olli Ihalaisen ja Raili Miettisen toteuttaman tutkimuksen *Mielen tilat*. Tutkimuksen kohderyhmään kuuluivat Suomessa vuonna 1986 mielentilatutkimuksessa olleet. Tutkimuksessa karotoitettiin mielentilatutkittavien odotuksia, kokemuksia, mielikuvia ja käsityksiä eri menetelmin.

Tutkimuksessa todettiin muun muassa, että mielentilatutkimukseen liittyvien adjektiivikuvausten perusteella tyytymättömiä oli enemmän kuin erittäin tyytyväisiä. Tyytyväisten kokonaisuus oli kuitenkin suurempi kuin tyytymättömien. Tutkimuksen jälkeisenä seuranta-aikana tyytyväisten osuus lisääntyi hieman. Suuri osa tyytyväisyyden ja tyytymättömyyden aiheista oli samoja: tutkimuspaikka, henkilökunta, muut potilaat, tutkimuksen kulku ja loppulausunto. (Ihalainen ja Miettinen 1991.)

3 RIKOS JA RANGAISTUSKÄYTÄNNÖT SUOMESSA

Tämä luku kertoo mikä Suomessa määritellään oikeustieteellisesti rikokseksi, miksi rikoksesta rangaistaan, rangaistusedellytykset sekä mitä rangaistusvaihtoehtoja ovat.

3.1 Rikos

”Rikos on teko tai laiminlyönti, josta lainsäädännössä säädetään rangaistus” (Tilastokeskus 2011). Toisin sanoen yhtä lailla murha kuin pysäköintivirhe ovat rikoksia, vaikka joissakin yhteyksissä vähäisemmistä rikoksista käytetään nimityksiä rikkomus tai rike. Laissa on määritelty kunkin rikoksen tai laiminlyönnin vaatimat edellytykset. Myös avunanto tai yllytys rikokseen sekä rikoksen yritys ovat rangaistavia tekoja. (Boucht ja Frände 2008, 16, 184–196; Koskinen 2008, 2.)

Rikosta voidaan määritellä myös siitä seuraavan rangaistuksen avulla. Esimerkiksi Rikoslain 35:1 pykälässä todetaan: ”se, joka oikeudettomasti hävittää tai vahingoittaa toisen omaisuutta, on tuomittava sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi”. (Boucht ja Frände 2008, 16.)

3.2 Rangaistuksen tarkoitus

Rikosoikeudellisen rangaistuksen tarkoitus on osoittaa yhteiskunnansisäistä paheksuntaa tiettyjä tekoja kohtaan. Se on virallinen moitteen ilmaisu. Absoluuttisten rangaistusteorioiden lähtökohtana on, että rangaistuksella hyvitetään rikos. Relatiivisissa teorioissa keskitytään tulevaisuuteen. Toisaalta pohditaan rangaistuksen vaikutusta rikoksentekijän käyttäytymiseen ja tulevaan rikollisuuteen, toisaalta vaikutusta muihin kuin itse rikoksen tehneeseen. (Boucht ja Frände 2008, 18–19.)

Hienosyisempiä teorioita on paljon, ja ytimekkäästi kerrottuna rangaistuksen tavoitteina voivat olla rikollisen sopeuttaminen takaisin yhteiskuntaan esimerkiksi mahdollistamalla päihdevieroitus vankeusaikana. Vankeuteen määrittämisen tarkoitus on eristämisteorian mukaan estää rikoksentekijää uusimasta rikoksia ainakaan yhtä helposti kuin vapaana ollessaan. Peloteteorian mukaan rangaistus tai

rangaistusuhka ehkäisee sekä rikoksentekijää että muita kansalaisia ryhtymästä laittomiin tekoihin. (Määttä ja Pihlajamäki 2003, 77–78.)

Rangaistuksen yleisestäävyys tarkoittaa, että rangaistusuhan päätavoite on vaikutuksessa, joka uhalla on ihmisten käyttäytymiseen. Rangaistusuhalla ei voida tehokkaasti vaikuttaa rikosta suunnittelevan perääntymiseen, koska toisaalta hänen harkinnassaan saattaa painaa rikoksesta mahdollisesti saatava hyöty sekä kiinnijäämisen todennäköisyys ja mahdollisten sanktioiden välittömyys. (Boucht ja Frände 2008, 19–20.)

3.3 Rangaistavuuden edellytykset

Suomen rikoslaissa määritellään edellytykset, joiden tulee täytyä, jotta rikoksen tehnyt voidaan tuomita rangaistukseen. Rikosoikeudellinen vastuu alkaa 15-vuotiaana. Myös alle 15-vuotiaat ovat korvausvelvollisia aiheuttamistaan vahingoista, vaikkei rangaistusvastuu koske heitä. (L13.6.2003/515; L31.5.1974/412.)

Syyntakeeton tai alentuneesti syyntakeinen voi olla henkilö, joka ei rikoksentekohetkellä ole kyennyt ymmärtämään tekonsa seurauksia tai oikeudenvastaisuutta mielisairauden, syvän vajaamielisyyden taikka vakavan mielenterveyden tai tajunnan häiriön takia, tai jos hänen kykynsä säädellä käytöstään on jostakin edellä mainitusta syystä heikentynyt ratkaisevasti. Sen sijaan päihtymystila ei vaikuta syyntakeisuuteen, vaan se katsotaan itse aiheutetuksi tilaksi, ellei sen huomioonottamiseen ole painavia syitä. (L13.6.2003/515.)

Rangaistusvastuun edellytyksenä on siis tahallisuus tai tuottamus. Syytteenalainen teko on aiheutettu Rikoslain mukaan tahallaan, jos tekijä on tarkoittanut aiheuttaa seurauksen tai pitänyt seurauksen aiheutumista erittäin todennäköisenä tai varmana. Tuottamuksellisen rikoksen edellytys täyttyy, jos tekijä on rikkonut häneltä vaadittavaa tai olosuhteiden edellyttämää huolellisuusvelvollisuutta tilanteessa, jossa hän olisi pystynyt sitä noudattamaan. Jos teko on perustunut ennemmin tapaturmaan kuin tuottamukseen, teosta ei seuraa rangaistusta. (L13.6.2003/515.)

3.4 Rangaistusmuodot

Yhteiskunnan periaatteena on, että rikosoikeudellisen normin rikkomisesta tuomitaan rangaistukseen. Katsotaan kuitenkin, että tästä pääsäännöstä poikkeaminen tietyissä tapauksissa ei heikennä luottamusta rikosoikeusjärjestelmään. Rangaistuksen tuomitsee yleinen tuomioistuin. (Boucht ja Frände 2008, 219.)

Rangaistusmuodot voidaan jakaa pää- ja lisärangaistuksiin. Yleisiä päärangaistuksia ovat ehdoton ja ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu, erilaiset sakot sekä 1.11.2011 alkaen valvontarangaistus. (L13.6.2003/515; L8.4.2011/329.)

3.4.1 Ehdoton vankeusrangaistus

Ehdoton vankeusrangaistus suoritetaan vankilassa, eikä siihen yleensä tuomita alle 18-vuotiaita. Kaikki yli kahden vuoden mittaiset vankeusrangaistukset tuomitaan ehdottomina. Ennen kuin ehdoton vankeusrangaistus on suoritettu kokonaan, vanki pääsee ehdonalaiseen vapauteen. Elinkautinen vankeusrangaistus on periaatteessa elämän loppuun asti kestävä rangaistus, mutta 12 vuoden kuluttua siihen tuomitsemisesta Helsingin hovioikeus voi päästää elinkautisvangin ehdonalaiseen vapauteen. (Oikeuslaitos 2010.)

3.4.2 Ehdollinen vankeusrangaistus

Ehdollinen vankeus merkitsee sitä, että rangaistuksen täytäntöönpano lykkääntyy 1-3 vuoden pituiseksi koeajaksi. Koeaika alkaa tuomion antamisajankohdasta. Ehdollinen vankeus voidaan panna täytäntöön, jos tuomittu tekee koeaikana sellaisen rikoksen, josta voidaan tuomita ehdottomaan vankeuteen. (L13.6.2003/515.)

Enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdollisena. Rikoslain mukaan tämä edellyttää sitä, ettei rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellytä ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista. Kun vankeus tuomitaan ehdollisena, rangaistuksen täytäntöönpano lykkääntyy koeajaksi. Koeaika alkaa tuomion julistamisesta tai antamisesta. Jos ehdollista vankeutta pidetään riittämättömänä ainoana rangaistuksena,

voidaan sen lisäksi tuomita sakkoa, yhdyskuntapalvelua tai valvontaa. (L513.6.2003/515.)

3.4.3 Yhdyskuntapalvelu

Enintään kahdeksan kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittu voidaan vankeuden sijasta tuomita yhdyskuntapalveluun. Tämä edellyttää rikosentekijän suostumusta ja sitä, että hänen voidaan olettaa suoriutuvan yhdyskuntapalvelusta. Esteinä voivat olla aiemmat yhdyskuntapalvelurangaistukset, ehdottomat vankeusrangaistukset tai muut painavat syyt. (L13.6.2003/515.)

3.4.4 Päiväsakko- ja rikesakkorangaistukset

Päiväsakkojärjestelmän avulla on Suomessa pyritty ratkaisemaan sitä, ettei saman varallisuusrangaistuksen seuraamus vaikuttaisi eriarvoisesti erilaisissa taloudellisissa asemissa oleviin kansalaisiin. Päiväsakkojen lukumäärä on 1-120, ja siihen vaikuttavat teon vakavuus ja henkilön syyllisyys. Yhden päiväsakon rahamäärä lasketaan tuomitun nettotuloista, eikä sillä ole ylärajaa. (Koskinen 2008, 93–94.)

Muuntorangaistukseen voidaan tuomita henkilö, jolta ei ole ulosotonkaan kautta voitu periä hänelle määrättyjä päiväsakkoja. Sitä on alettu vähä vähältä rajoittamaan, ja voi olla, että tulevaisuudessa muuntorangaistus rajataan koskemaan vain niitä tapauksia, joissa selvästi pakoillaan maksuvelvollisuutta, eikä kyse ole aidosta maksukyvyttömyydestä. (Koskinen 2008, 95–97.)

Rikesakko on määrältään kiinteä ja sakkoa lievempi varallisuusrangaistus. Yleensä sen määrää poliisi. Rikesakkoa määrätään lievimistä liikenne rikkomuksista, jätteenkäsittely- tai järjestyslain vastaisista teoista. Rikesakko eroaa päiväsakosta myös siinä, että sitä ei voida muuntaa vankeudeksi, vaikka sen jättäisi maksamatta. (Koskinen 2008, 96–97.)

3.4.5 Valvontarangaistus

Laki valvontarangaistuksesta astuu voimaan marraskuussa 2011. Valvontarangaistus edellytyksenä on, että tuomittu voidaan velvoittaa pysymään asunnossaan ja

osallistumaan hänelle määrättyyn toimintaan. Valvontarangaistus edellyttää rikoksentekijän sekä samassa asunnossa asuvien täysi-ikäisten suostumusta sekä sitä, että rikoksentekijän voidaan olettaa selviytyvän siitä. Myös samassa asunnossa asuvien alaikäisten mielipiteet tulee selvittää. Valvontarangaistuksen yhteydessä tulee tehdä toimeenpanosuunnitelma. (L8.4.2011/329.)

Valvontarangaistus on samanpituisen kuin ehdoton vankeusrangaistus, mutta enintään kuuden kuukauden pituinen ehdoton vankeus voidaan muuttaa valvontarangaistukseksi. Se on vaihtoehto, jota voidaan käyttää, ellei ole edellytyksiä tuomita rikoksentekijää yhdyskuntapalveluun. Valvontarangaistuksen esteitä voivat olla aiemmat valvontarangaistukset tai ehdottomat vankeusrangaistukset tai rikoksen laatu. Valvontarangaistuksen tuomitsemisen edellytyksenä on, että se on perusteltua rikoksentekijän sosiaalisten valmiuksien ylläpitämiseksi tai edistämiseksi. (L8.4.2011/329.)

4 RIKOS- JA OIKEUSPROSESSI

Seuraavassa kuvataan prosessia, joka alkaa rikosilmoituksen kirjaamisesta.

4.1 Yleistä rikos- ja oikeusprosessista

Rikosprosessin ketjuun kuuluvat esitutkinta, syyteharkinta, oikeudenkäynti sekä rangaistuksen täytäntöönpano. Oikeusturvavaatimusta korostavia sääntöjä rikosprosessissa ovat syyttömyysolettama, syyttäjän näyttötaakka sekä epäillyn suosiminen. (Sosiaaliportti 2011.)

Syyttömyysolettama tarkoittaa ihmisen olevan syytön kunnes rikos on näytetty oikeudessa toteen. Syyttäjän näyttötaakka tarkoittaa, että syyttäjällä on velvollisuus näyttää syyte toteen. Epäillyn suosiminen tarkoittaa, että epäselväksi jäävät asiat ratkaistaan syytetyn eduksi. (Sosiaaliportti 2011.)

4.1.1 Rikosilmoitus ja esitutkinta

Rikosilmoitus tehdään poliisille. Poliisin on otettava rikosilmoitus vastaan, ellei ilmoittaja ole mieleltään häiriintynyt. Jos poliisi ei epäile rikosta tapahtuneen, kirjataan niin sanottu sekalaisilmoitus. Tällainen on esimerkiksi kuolemansyyntutkinta tai kadonneen henkilön etsintä, ellei katoamiseen epäillä liittyvän rikosta. Jos myöhemmin ilmenee rikokseen viittaavia seikkoja, kirjataan rikosilmoitus myöhemmin. (Konttas 2010.)

Poliisi suorittaa esitutinnan, jossa rikoksen osapuolet ja mahdolliset todistajat kuulustellaan, selvitetään aiheutuneet vahingot ja kerätään todistusaineistoa. Kii-reellisissä tapauksissa esitutkinta voidaan aloittaa jo ennen rikosilmoituksen tekemistä. Esitutinnan valmistuttua poliisi toimittaa esitutkintapöytäkirjan syyttäjälle. (Konttas 2010.)

4.1.2 Asianomistajarikos ja virallisen syytteen alainen rikos

Joissakin rikoksissa ilmoituksen tekijän tulee olla asianomistaja, eli rikoksen uhri. Nämä rikokset ovat asianomistajarikoksia. Esimerkiksi kotirauhan rikkominen ja kunnianloukkaus lukeutuvat asianomistajarikoksiin. Jotta asianomistajarikosta

voidaan tutkia ja siitä voidaan nostaa syyte, asianomistajan tulee vaatia siitä tekijälle rangaistusta. Rikoksen tutkinta lopetetaan, jos asianomistaja peruuttaa rangaistusvaatimuksensa. (Sosiaaliportti 2011.)

Suurin osa rikoksista on virallisen syytteenalaisia. Virallisen syytteenalaisista rikoksista rikosilmoituksen voi tehdä kuka tahansa. Tällaisia rikoksia ovat muun muassa pahoinpitely ja vahingonteko. (Konttas 2010; Poliisilaitos 2011.)

4.2 Syyteharkinta

Syyttäjä on valtion viranomainen, jonka tehtävänä on huolehtia, että rikoksesta seuraa lain tarkoittama seuraamus sen tekijälle. Syyttäjät kuuluvat itsenäisenä osana Suomen Oikeuslaitokseen, ja ovat niin sanotusti poliisin ja käräjäoikeuden välissä. (Vallin 2010.)

Poliisin toimitettua esitutkintapöytäkirjan syyttäjälle, syyttäjä perehtyy siihen aloittaen syyteharkinnan. Jokaisella syyttäjällä on itsenäinen syyteharkintavalta, eli vastuu päättää haastetaanko rikoksesta epäilty oikeuteen vai ei. Syytteen nostamiseksi tulee olla 75 % todennäköisyys tekijän syyllisyydestä, sana sanaa vastaan –asetelma ei riitä. Syyttäjä voi jättää syytteen nostamatta myös, jos rikos on vähäinen tai osapuolet ovat tehneet sovinnon asiassa. Sovittelu on vapaaehtoista, ja siinä auttavat koulutetut vapaaehtoistyöntekijät. (Dahl 2010; Vallin 2010.)

4.3 Rikosasian käsittely käräjäoikeudessa

Jos syyttäjä päättää nostaa syytteen, asia etenee käräjäoikeuteen. Rikosilmoituksen tekemisestä kuluu aikaa noin vuosi ennen kuin se käsitellään käräjäoikeudessa. Asian oikeuteen saattamista nopeuttaa, jos rikoksesta epäilty on vangittuna tai häntä ollaan syyttämässä oikeudessa muistakin rikoksista. (Lindén 2010.)

Käräjäoikeudessa asian käsittelyä johtaa lainoppinut tuomari, ja hänen lisäksi käsittelyyn osallistuu yleensä kolme lautamiestä, eli maallikkotuomaria. Suomalainen oikeuskäsittely ei ole sellainen kuin amerikkalaisissa televisiosarjoissa nähtävä. Oikeudenkäynti etenee kaavamaisesti, ja kullakin asianosaisella, asianajajalla ja syyttäjällä on puheenvuoronsa. (Koivukangas 2007, 22–23.)

Rikosasian ratkaisuun vaikuttavat vain ne asiat, jotka tuodaan esiin oikeudenkäynnissä. Lopuksi syyttäjä, syytetty ja asianomistaja saavat kertoa, miten kunkin mielestä rikoksesta tulisi tuomita. Oikeuden jäsenet päättävät tuomiosta oikeudenkäynnissä esiin tuotujen asioiden perusteella. (Koivukangas 2007, 24–25.)

Käräjäoikeuden päätöksestä voivat valittaa syytetty, syyttäjä tai asianomistaja. Valitus osoitetaan hovioikeudelle, jossa asia käsitellään uudelleen noin vuoden kuluttua. Hovioikeuden päätökseen tyytymätön voi anoa siltä valituslupaa korkeimpaan oikeuteen. Jos osapuolet eivät valita tuomiosta, siitä tulee lainvoimainen. Rikosseuraamuslaitos vastaa vankeustuomioiden ja yhdyskuntapalveluiden täytäntöönpanosta (Oikeusministeriö 2011; Koivukangas 2007, 26.)

5 MIELENTILATUTKIMUS

Jos oikeudessa käy ilmi, että syytetty ei välttämättä ole ymmärtänyt tekonsa seurauksia, hänet voidaan määrätä mielentilatutkimukseen. Mielentilatutkimusta voi ehdottaa myös syytetty tai hänen avustajansa. Oikeudenkäynti keskeytetään, kunnes mielentilatutkimus on tehty. (Koivukangas 2007, 25.)

5.1 Mielentilatutkimukseen määrääminen

Oikeudenkäymiskaaren 17. luvussa todetaan:

Tuomioistuin voi määrätä rikosasian vastaajan mielentilan tutkittavaksi, jos:

- 1) tuomioistuin on välituomiossaan todennut rikosasian vastaajan menettelleen syytteessä kuvatulla rangaistavaksi säädetyllä tavalla;
- 2) vastaajan mielentilan tutkiminen on perusteltua; ja
- 3) vastaaja suostuu mielentilatutkimukseen tai hän on vangittuna tai häntä syytetään rikoksesta, josta voi seurata ankarampi rangaistus kuin vuosi vankeutta.

Tuomioistuin voi syyttäjän taikka rikoksesta epäillyn tai tämän edunvalvojan esityksestä määrätä 1 momentin 2 tai 3 kohdassa säädetyin edellytyksin epäillyn mielentilan tutkittavaksi jo esitutkinnan aikana tai ennen pääkäsittelyä, jos rikoksesta epäilty on tunnustanut syyllistyneensä rangaistavaksi säädettyyn tekoon tai jos mielentilatutkimuksen tarve on muutoin selvä. (L31.3.2006/244.)

Tuomioistuin päättää mielentilatutkimukseen määräämisestä. Useimmiten se tehdään asian ollessa käräjäoikeuden käsittelyssä. Tietyin edellytyksin mielentilatutkimukseen määrääminen voidaan tehdä jo esitutkinnan aikana tai ennen pääkäsittelyä. Lisäksi edellytetään epäillyn tunnustusta tai mielentilatutkimuksen selvää tarvetta. (L31.3.2006/244.)

Kun tuomioistuin on päättänyt mielentilatutkimukseen määräämisestä, se ilmoittaa asian Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselle. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos määrää tutkimuspaikan, joita Suomessa ovat muiden muassa Vanhan Vaasan sai-

raala Vaasassa ja Niuvanniemen sairaala Kuopiossa. Oikeudenkäynti keskeytetään mielentilatutkimuksen ajaksi. (L11.12.2009/1066; Vanhan Vaasan sairaala 2011.)

80 % tutkimukseen määrätystä odottaa sen alkamista vankilassa ja noin 20 % vapaalla (Kotilainen 2006). Tämä aiheuttaa viivästystä oikeusprosessin päätökseen saamiseen, mikä on omiaan aiheuttamaan lisäahdistusta sekä uhrille (ks. MTV3 2011) että syytetyille. MTV3-televisiokanavan uutisissa törkeän raiskauksen uhri kuvasi tuntemuksiaan kuultuaan syytetyn määräämisestä mielentilatutkimukseen seuraavasti: ”Kyllä minua harmittaa ja olen todella pettynyt. Tämä pitkittää paranemisprosessia” (Talja 2011).

5.2 Mielentilatutkimuksen tarkoitus

Mielentilatutkimuksen tarkoitus on selvittää, mikä on ollut syytetyn mielentila rikoksentekohetkellä. Suomessa on tehty ensimmäiset mielentilatutkimukset 1800-luvulla. Taustalla on länsimainen oikeuskäsitys, jonka mukaan vaikeimmin psyykkisesti sairaat ihmiset kuuluvat vankilan sijaan psykiatrisen hoidon piiriin. (Niuvanniemen sairaala 2011.)

Taulukko 1. Syyntakeisuusluokitukset.

Syyntakeinen	Alentuneesti syyntakeinen	Syyntakeeton
tekijä on rikoksentekohetkellä täyttänyt 15 vuotta tekijä on ymmärtänyt tekonsa seuraukset tekijä ei ole ollut kyvytön ymmärtämään tekoaan päihtymystilalla ei merkitystä	tekijä ei ole syyntakeeton, mutta hän ei ole tekohetkellä kyennyt ymmärtämään tekonsa tosiasiallista luonnetta <i>tai</i> säätelemään käyttäytymistään jostakin seuraavasta syystä:	tekijä ei ole tekohetkellä kyennyt ymmärtämään tekonsa tosiasiallista luonnetta <i>tai</i> hänen kykynsä säädellä käyttäytymistään on ratkaisevasti heikentynyt jostakin seuraavasta syystä:
	• mielisairaus • syvä vajaamielisyys • vakava mielenterveydenhäiriö • vakava tajunnan häiriö	

→ täysimääräinen tuomio	→ mahdollisesti alentunut tuomio	→ psykiatrinen hoito tai vapautus

Oikeuspsykiatrien velvollisuus on antaa objektiivinen kannanotto siitä, mikä syytetyn mielentila on ollut syytteenalaisen teon tai tekojen aikana. Vaihtoehtoja on kolme: syyntakeinen, eli täydessä ymmärryksessä ollut, alentuneesti syyntakeinen, eli täyttä ymmärrystä vailla ja syyntakeeton. Rangaistusvastuun edellytyksenä on vähintään 15 vuoden ikä rikoksenteko hetkellä sekä se, että tekijän on voitu katsoa ymmärtäneen tekonsa seuraukset ja hänellä olleen kyky säädellä käyttäytymistään. Päihtymystila ei vaikuta syyntakeisuuteen, vaan sen katsotaan olevan itse aiheutettu tila. Syyntakeiseksi toteamisesta seuraa täysimääräinen tuomio. Alentuneesti syyntakeiseksi todetaan henkilö, joka ei täytä syyntakeettomuuden piirteitä, mutta jonka kyky ymmärtää tekonsa luonne tai säädellä käyttäytymistään on tekohetkellä ollut heikentynyt mielisairauden, syvän vajaamielisyyden, vakavan mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi. Alentunut syyntakeisuus voi johtaa lievennettyyn tuomioon tietyin edellytyksin. Syyntakeettomaksi todetaan henkilö, joka ei ole jostakin edellä luetellusta syystä kyennyt ymmärtämään tekonsa tosiasiallista luonnetta tai jonka kyky säädellä käyttäytymistään on tällaisesta syystä ratkaisevasti heikentynyt. Syyntakeettomaksi todetun tarve hoitoon tulee selvittää. Ellei edellytyksiä tahdonvastaiseen hoitoon ole, syyntakeeton vapautetaan syytteistä. (Niuvanniemen sairaala 2011; L13.6.2003/515.)

Ymmärrystä määritettäessä arvioidaan älyllistä suorituskkyä, kykyä harkita ja kontrolloida käyttäytymistään, ja kykyä tehdä realistisia havaintoja ulkoisen maailman tapahtumista, eli Rikoslakikomitean mukaan ”kykyä käsittää ja ymmärtää asioiden tosiasiallinen ja moraalinen luonne sekä kykyä säädellä käyttäytymistään” (Kotilainen 2006). Oikeuspsykiatrinen lausunto toimitetaan Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselle, jossa oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta käsittelee sen. Lautakunta antaa oikeudelle oman lausuntonsa syytetyn mielentilasta, ja määrää hänet tarvittaessa tahdosta riippumattomaan hoitoon. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2011a.)

5.3 Mielentilatutkimuksen sisältö

Tutkittavan saavuttua sairaalaan hänelle kerrotaan tulevasta tutkimuksesta. Siihen sisältyy Vanhan Vaasan sairaalan Internet-sivujen mukaan seuraavat tutkimukset:

- psykiatrinen tutkimus
- psykologin tutkimus ja testaus
- tarvittaessa neuropsykologin tutkimus
- osastoseuranta ja hoitohenkilökunnan havainnot
- somaattinen tutkimus, tarvittavat konsultaatiot
- laboratoriotutkimukset
- erityistutkimukset (pään kuvantamistutkimukset, EEG, kromosomitutkimukset ym.)

Lisäksi sosiaalityöntekijä ja osaston hoitaja haastattelevat erikseen tutkittavaa kirjoittaen hänen elämänkaartaan, ihmissuhteitaan ja tulevaisuuden suunnitelmiaan. Tutkittavaa koskevia asiakirjoja tilataan (vrt. Vanhan Vaasan sairaala 2011) laajasti seuraavista paikoista:

- terveydenhuollon yksiköt (sairaalat, terveyskeskus, mielen-terveystoimisto jne.)
- päihdehoitoyksiköt (sosiaalisairaala, A-klinikka, päihdekuntoutuslaitos jne.)
- vankila ja sen terveydenhoitoyksiköt, Kriminaalihuoltoyhdistys
- sosiaalitoimisto, Kela, Eläketurvakeskus ym. virastot
- koulut ja oppilaitokset
- puolustusvoimat
- virkatodistus

Omaisille, ystäville, työnantajille tai muille tutkittavan lähipiiriin kuuluville voidaan lähettää haastattelulomakkeet, joissa he voivat tuoda esiin näkemyksiään tutkittavasta ja hänen elämästään. Näitä taustatietoja voidaan hankkia vain tutkittavan luvalla. (Niuvanniemen sairaala 2011.)

Tutkiva lääkäri muodostaa perustellun käsityksensä siitä, mikä tutkittavan mielen-tila on syytteenalaisen teon aikana ollut ja mikä on mielentilan ja teon syy-yhteys. Mielenterveyden häiriö ei yksistään poista syyntakeisuutta ja vapautta rangaistavuudesta. Keskeistä oikeuspsykiatrin arvioinnissa on se, onko psyykinen häiriö vähentänyt yksilön kykyä ymmärtää tekojensa todellista luonnetta ja seurauksia

tai vähentänyt yksilön kykyä säädellä käyttäytymistään tilanteessa. (Kotilainen 2006.)

Tutkittavat sijoitetaan tutkimussairaalassa suljetuille osastoille, joissa on myös sairaalan potilaita. Useiden tutkittavien oleminen osastolla vaikuttaa osaston toimintaan. Kirjoittajan työkokemuksen perusteella voidaan todeta, että potilaat saattavat pelätä mielentilatutkittavia, koska tutkittavien raat teot ovat toisinaan keltaisen lehdistön lööpeissä. Tutkittavien kannalta ajateltuna samalla suljetulla osastolla oleminen vaikeahoitoisten tai kriminaalipotilaiden kanssa voi olla ahdistava ja hämmentävä kokemus. Vanhan Vaasan sairaalassa suurimmalla osalla potilaista on päädiagnoosina jokin skitsofrenian muoto (vrt. Vanhan Vaasan sairaala 2011), ja oireita voi olla vaikea saada kuriin. Toisin sanoen potilailla voi esiintyä harhaaistimuksia ja harhakuvitelmia, jotka näkyvät heidän käytöksessään.

5.4 Mahdolliset pakkotoimenpiteet mielentilatutkimusaikana

Mielentilatutkittavalla olevia lääkityksiä voidaan purkaa tutkimusaikana. Tämä voi aiheuttaa osaltaan kärsimystä tutkittavalle, koska esimerkiksi mahdollisten psyykkisten sairauksien oireet voivat palata lääkityksen purkamisen myötä. Sairaala on kuitenkin turvallinen paikka seurata lääkityksen purkua. Toisaalta, jos tutkittavalla on selvä mielisairaus, johon hänellä on lääkitys, sitä ei välttämättä tarvitse lopettaa. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2011b.)

Tutkittavaan voidaan kohdistaa samoja toimenpiteitä kuin psykiatrisen sairaalan potilasiin. Jos tutkittavan katsotaan olevan esimerkiksi vaaraksi itselleen tai toisille, hänet voidaan eristää tai sitoa. Mielenterveyslain mukaan eristetylle tulee kuitenkin antaa sopiva vaatetus. Eristämisestä päättää hoitava tai tutkiva lääkäri ja sen tulee olla perusteltua. (L21.12.2001/1423.) Kuten psykiatrasta pakkohoitoa, myös huone- ja leposide-eristyksiä käytetään Suomessa muihin Pohjoismaihin verrattuna paljon (Tuohimäki 2007).

Tutkittavan perusoikeuksien mahdolliset rajoittamistavat tutkimuksen aikana ovat Mielenterveyslain mukaan:

1. Liikkumisvapauden rajoittaminen
2. Erityiset rajoitukset (sisältää eristämisen, kiinni pitämisen, sitomisen)
3. Omaisuuden haltuunotto
4. Omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen (esimerkiksi huumausaineiden tai vahingoittavien esineiden varalta)
5. Henkilöntarkastus ja –katsastus (esimerkiksi puhalluskoe tai eritenäyte päihtyneeltä tai kehon tarkistaminen, jos epäillään huumausaineiden hallussapidosta)
6. Yhteydenpidon rajoittaminen (esimerkiksi, jos siitä on haittaa tutkittavan turvallisuudelle tai se on välttämätöntä jonkun muun henkilön turvallisuuden kannalta) (L21.12.2001/1423.)

Kirjoittajan työkokemukseen perustuen tutkittavia ja potilaita koskevat sairaalassa pääpiirteittäin samat säännöt, mutta tutkittavilla ei ole kaikkia potilaiden oikeuksia, kuten osallistuminen päivätoimintaan. Läheisten tapaamiseen tarvitaan lääkärin lupa ja hoitajan läsnäolo, mutta tutkittava itse ei saa poistua sairaalasta tutkimuksen aikana. Mielentilatutkimukseen tullut on ympärivuorokautisesti tarkkailtavana osastolla, ja hänen on oltava valmis työryhmän haastatteluihin ja testeihin työntekijöiden aikataulujen mukaan.

5.5 Tilastotietoja mielentilatutkimuksista Vanhan Vaasan ja Niuvanniemen sairaaloissa

Ennen 1990-luvun loppua Suomessa tehtiin vuosittain 200–250 mielentilatutkimusta. Ennen vuosituhaten vaihtumista vuosittainen määrä väheni ja kääntyi jälleen 2000-luvun alussa nousuun laskeakseen jälleen. (Kotilainen 2006; Niuvanniemen sairaala 2011.) Mielentilatutkimuspaikkoja on Suomessa Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen mukaan kahdeksan:

- Valtion psykiatriset sairaalat Niuvanniemi Kuopiossa ja Vanhan Vaasan sairaala Vaasassa
- Oulun yliopistollisen sairaalan psykiatrian klinikka
- Tampereen yliopistollisen sairaalan oikeuspsykiatrian vastuuyksikkö ja EVA -yksikkö (Erityisen vaikeahoitoisten alaikäisten psykiatrinen tutkimus- ja hoitoyksikkö)
- Turun ja Vantaan psykiatriset vankisairaalayksiköt
- Kellokosken sairaala

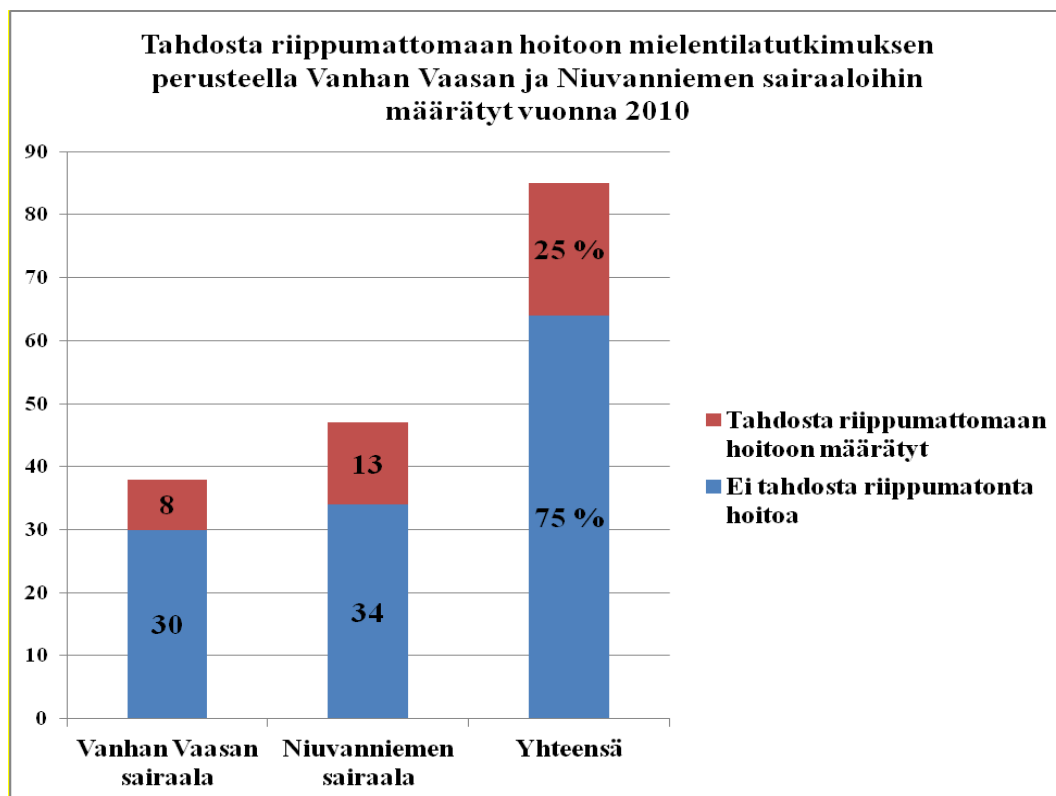
Tähän tarkasteluun on rajattu valtion psykiatrinen sairaaloiden, Niuvanniemen ja Vanhan Vaasan sairaalan, tilastotietoja, jotka on saatu kyseisten sairaaloiden henkilökunnalta.

Taulukko 2. Vanhan Vaasan ja Niuvanniemen sairaaloissa valmistuneet mielentilatutkimukset vuonna 2010.

Vanhan Vaasan ja Niuvanniemen sairaloissa valmistuneet mielentilatutkimukset vuonna 2010				
	Vanhan Vaasan sairaala	Niuvanniemen sairaala	Yhteensä	Keskiarvo
Tutkimukset (kpl)	38	47	85 *)	43
Tutkimuksen keskimääräinen kesto (vrk)	57	59		58
Tutkimuspäiviä yhteensä (vrk)	2166	2773	4939	2470
Tutkimuspäivän hinta (€)	465	440		453
Tutkimuksen keskimääräinen hinta (€)	26 505	25 960		26 233

*) Vrt. koko maa 120–130/vuosi

Vuonna 2010 tehtiin Niuvanniemen sairaalassa 47 ja Vanhan Vaasan sairaalassa 38 mielentilatutkimusta. Niissä tehtiin siis yli puolet Suomessa valmistuneista mielentilatutkimuksista, kun koko maassa niitä tehtiin Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen mukaan 120–130. Vuonna 2010 valmistuneiden mielentilatutkimusten keskimääräinen kesto oli Niuvanniemessä 59 ja Vanhan Vaasan sairaalassa 57 vuorokautta. Mielentilatutkimusvuorokausi maksoi Vanhan Vaasan sairaalassa 465 euroa ja Niuvanniemessä 440 euroa. Toisin sanoen yksi mielentilatutkimus edellä mainittujen tutkimuspaikkojen hintojen mukaan maksoi vuonna 2010 keskimäärin 26 233 euroa. (Hakkarainen ja Hallikainen 2011; Ranta 2011; Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2011b, 2.)

Kuvio 1. Tahdosta riippumattomaan hoitoon Vanhan Vaasan ja Niuvanniemen sairaaloihin mielentilatutkimuksen perusteella vuonna 2010 määrätty.

Tahdosta riippumattomaan hoitoon jätettiin määräämättä vuonna 2010 Niuvanniemessä tutkituista 34 henkilöä, ja 13 henkilöä sitä vastoin määrättiin hoitoon. Vanhan Vaasan sairaalassa tutkituista 34 ei todettu tarvitsevan tahdosta riippumatonta hoitoa, ja hoitoon määrättiin 8 henkilöä. Prosentuaalisesti laskettuna 75 % näissä paikoissa tutkituista ei tarvinnut tahdosta riippumatonta hoitoa ja 25 % tutkituista määrättiin syntyakeettomina hoitoon. (Hakkarainen ja Hallikainen 2011; Ranta 2011.)

Valtaosa mielentilatutkimuksen läpikäyneistä on siis syntyakeisia. Neljäsosa Vanhan Vaasan ja Niuvanniemen sairaaloissa vuonna 2010 tutkituista määrättiin tahdosta riippumattomaan hoitoon. Toisaalta ensin mainittuun joukkoon voisi kuulua myös alentuneesti syntyakeisia tai syntyakeettomia, jotka eivät enää mielentilatutkimuksen perusteella ole olleet tahdonvastaisen hoidon tarpeessa. Tämä vaihtoehto tosin lienee harvinainen.

6 TUTKIMUSAINEISTO JA MENETELMÄT

Tutkimuksen lähtökohtana oli selvittää, miten mielentilatutkimuksen läpikäyneet ja siinä syyntakeisiksi todetut ovat kokeneet mielentilatutkimukseen määrittämisen, tutkimusajan sairaalassa sekä sen lopputulokset. Tavoitteena oli selvittää, pitävätkö mielentilatutkitut kokemustaan hyödyllisenä ja miksi, sekä sitä, millainen kokemus heille henkilökohtaisesti on.

Tutkimusaihe on ajankohtainen, sillä mielenterveyden häiriöt lisääntyvät tai ainakin ne tiedostetaan yhä paremmin yhteiskunnassamme. Myös väkivaltarikokset ovat raaistuneet ja muuttaneet muotoaan, esimerkkinä kouluampumiset, joista tosin tekijää ei ole enää teon jälkeen voitu tutkia ja haastatella henkilökohtaisesti.

Opinnäytetyöni tutkimus on laadullinen eli kvalitatiivinen. Kohderyhmäkseni valitsin vain mielentilatutkimuksessa syyntakeisiksi todetut, koska olisi ollut eettisesti vaikeaa tutkia syyntakeettomia, jotka kärsivät vakavista psyykkisistä sairauksista. Rajasin pois myös syyntakeettomat, joita ei ole määrätty tahdosta riippumattomaan hoitoon, koska heidän ryhmänsä on marginaalisen pieni ja tavoittaminen vaikeaa.

Tavoitin kohderyhmäni Vaasan ja Hämeenlinnan vankiloiden kautta. Valitsin Hämeenlinnan vankilan siksi, että halusin tutkimukseeni sekä mies- että naisvastaajia, ja Hämeenlinnan vankilassa on naisia suhteellisen paljon. Tutkimusmenetelmänä käytin puolistrukturoitua kyselylomaketta, jossa oli sekä avoimia että monivalintakysymyksiä (ks. liite 2). Kyselylomakkeet toimitin vankiloihin yhdyshenkilöilleni, ja he edelleen sellaisille vangeille, jotka olivat olleet mielentilatutkimuksessa. Sain vastauksia jopa pyydettyä määrää enemmän. Tulkitsin tämän niin, että kohderyhmälläni on halua tuoda julki kokemuksiaan ja mielipiteitään tutkimusaiheestani. Vastausprosenttini oli täten 100 %, ja vastaajia yhteensä kaksitoista.

Tutkimustulosten luotettavuutta tukevat vastaajien innokkuus osallistua kyselyyn. Vastaajia löytyi enemmän kuin pyydettiin, ja huolimatta pitkästä, kahden sivun mittaisesta vastauslomakkeesta vain kaksi vastaajaa jätti vastaamatta yhteensä

kolmeen eri kysymykseen. Toinen jätti vastaamatta, mitä haluaisi sanoa henkilölle, joka on menossa mielentilatutkimukseen. Toinen jätti vastaamatta jatkokysymykseen 3.a (ks. liite 2) miten mielentilatutkimus täytti odotukset siitä sekä kysymykseen, onko jotain, minkä olisit halunnut tapahtuvan toisin mielentilatutkimuksen aikana.

Otos on suhteellisen pieni, kun ajatellaan tieteellistä tutkimusta. Tähän vaikutti tietenkin opinnäytetyön laajuus. Tuloksia ei välttämättä voi pienen otoksen vuoksi yleistää, mutta toisaalta kaksitoista vastaajaa toi vastauksissaan esiin paljon yhteneväisiä asioita. Koska vastaajat olivat halukkaita tuomaan kokemuksiaan esiin, voidaan ajatella mielentilatutkimuksen olevan merkittävä ja vaikuttava kokemus. He vaikuttavat kokeneen tutkimusaiheen tärkeäksi.

7 TUTKIMUSTULOKSET

Tässä luvussa kerrotaan tulokset, jotka on saatu kyselytutkimuksesta.

7.1 Vastaajien taustatiedot

Tutkimukseen vastanneista kahdestatoista henkilöstä kuusi oli miehiä, viisi naisia ja yksi ei ilmoittanut sukupuoltaan eikä muitakaan taustatietojaan (ks. liite 2). Vastaajien keski-ikä oli 35 vuotta, miehet olivat keskimäärin 38- ja naiset 35-vuotiaita. Nuorin naisvastaaja oli 24-vuotias ja vanhin 46-vuotias. Vastaavasti nuorin miesvastaaja oli 25-vuotias ja vanhin 58-vuotias.

Kymmenen vastaajaa ilmoitti mielentilatutkimuksestaan kuluneen ajan ja kaksi jätti ilmoittamatta. Olen jaotellut mielentilatutkimuksesta vastaamiseen kuluneet ajat alla olevaan kuvioon seuraavasti: alle 1 vuosi, 1-3 vuotta ja yli 3 vuotta.

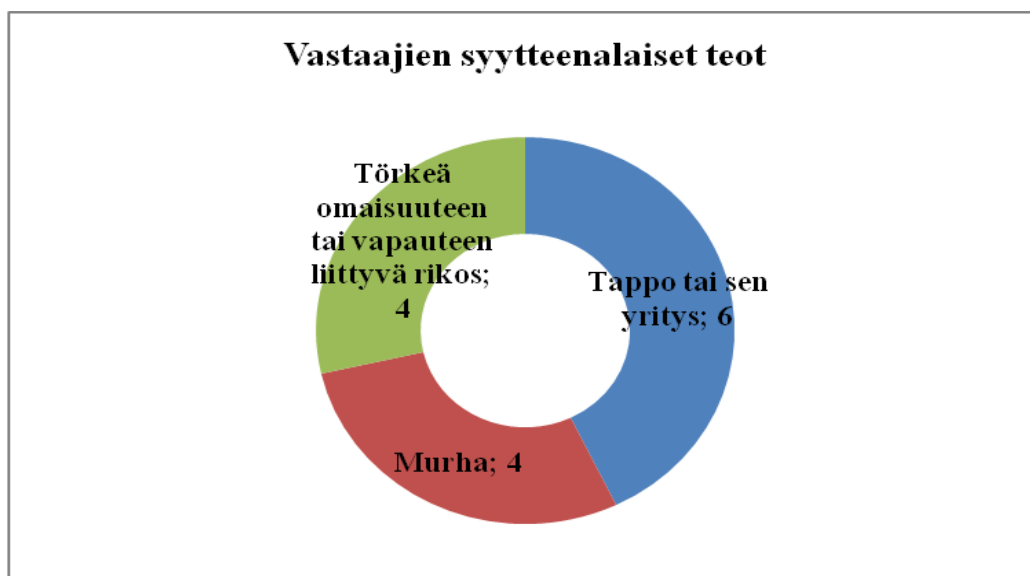
Kuvio 2. Vastaajien mielentilatutkimuksesta kulunut aika.

Neljän vastaajan mielentilatutkimuksesta oli aikaa alle 1 vuosi ja neljän tutkimuksesta 1-3 vuotta. Kahden vastaajan mielentilatutkimus oli tehty yli 3 vuotta sitten.

Valtaosa vastaajista oli ollut mielentilatutkimuksessa viimeisen kolmen vuoden aikana. Naisten mielentilatutkimuksista oli keskimäärin vähemmän aikaa kuin miesten. Tätä voi selittää se, että kyselyyn vastanneet naiset olivat keskimäärin nuorempia kuin miehet. Vähimmillään mielentilatutkimuksesta oli kulunut aikaa neljä ja puoli kuukautta tutkimukseen vastaamisesta ja enimmillään hieman yli viisi vuotta.

Vastaajiksi valikoitui lähivuosina mielentilatutkimuksessa olleita ilmeisesti siksi, että heidät tavoitettiin vankiloiden kautta. Vankeusrangaistukset ovat Suomessa suhteellisen lyhyitä, joten lähinnä elinkautisvangit olisivat olleet sellaisia vastaajia, joiden mielentilatutkimuksesta olisi kulunut aikaa enemmän kuin kuusi vuotta, vaikka vastaajilla oli taustallaan vakavia väkivaltarikoksia. Toisaalta vastaamiseen on saattanut motivoida se, että mielentilatutkimus on melko tuoreessa muistissa, tai se, että kokemus on ollut niin merkittävä, että sitä halutaan tuoda esiin.

Syytteenalaisena olleen teon tai teot kertoi vastaajista yksitoista henkilöä ja yksi jätti kertomatta. Osalla oli useampi syyte. Kaikki teot olivat väkivaltarikoksia, jotka ovat vähintään uhanneet uhrin henkeä tai terveyttä.

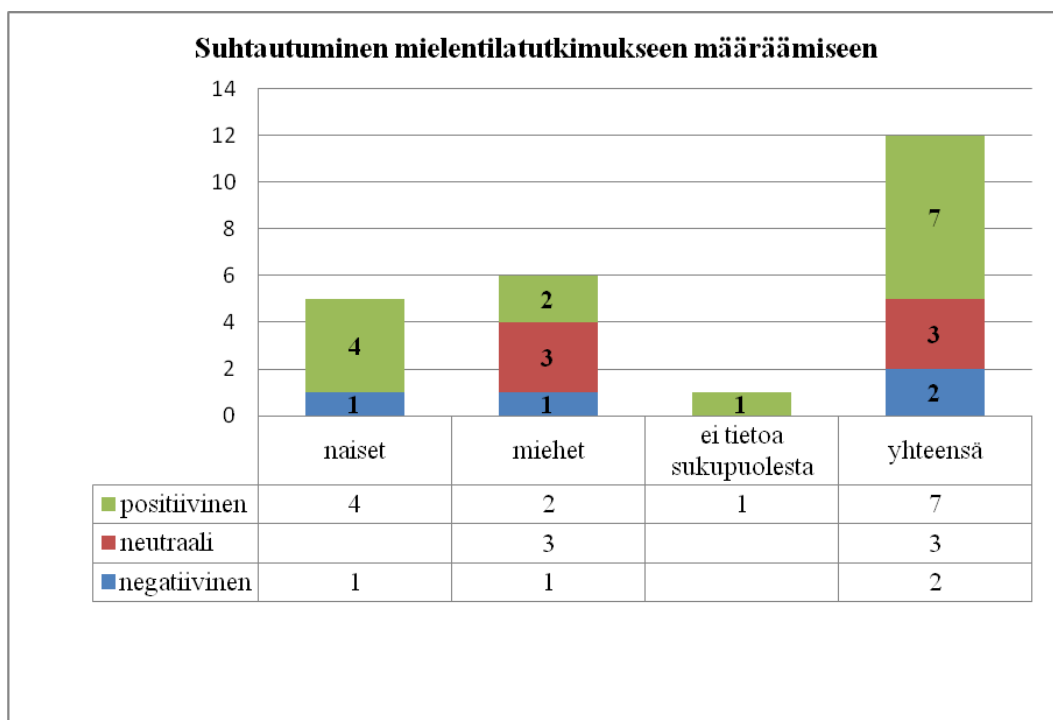
Kuvio 3. Vastaajien syytteenalaiset teot.

Tappoja tai sen yrityksiä oli yhteensä kuusi. Yhteen tappoon liittyi myös törkeä pahoinpitely. Murhia oli neljä. Törkeitä omaisuuteen tai vapauteen liittyviä rikoksia oli yhteensä neljä. Toiseen törkeistä ryöstöistä liittyi törkeä vapaudenriisto ja toiseen toinen edellä mainituista murhista. Kuvion lukuja selittää se, että osalla vastaajista oli useampi syytteenalainen teko, mutta teot ovat tapahtuneet mitä ilmeisimmin samaan aikaan.

Sitä, että teot ovat vakavia, selittää se, että mielentilatutkimukseen määrätään yleensä sellaisista rikoksista, joista syytettyä uhkaa ankarampi kuin vuoden mittainen vankeusrangaistus (ks. 5.1). Toisaalta väkivaltarikosten problematiikkaan voi liittyä seikkoja, jotka asettavat tekijän mielenterveyden kyseenalaiseksi.

7.2 Suhtautuminen mielentilatutkimukseen määrittämiseen

Kysyttäessä miten vastaajat kokivat mielentilatutkimukseen määrittämisen kuullessaan siitä ensimmäisen kerran, annettiin kyselylomakkeessa (ks. liite 2) viisi eri vastausvaihtoehtoa. Vastaukset on luokiteltu alla olevaan kuvioon positiivisiksi, neutraaleiksi ja negatiivisiksi.

Kuvio 4. Suhtautuminen mielentilatutkimukseen määrittämiseen.

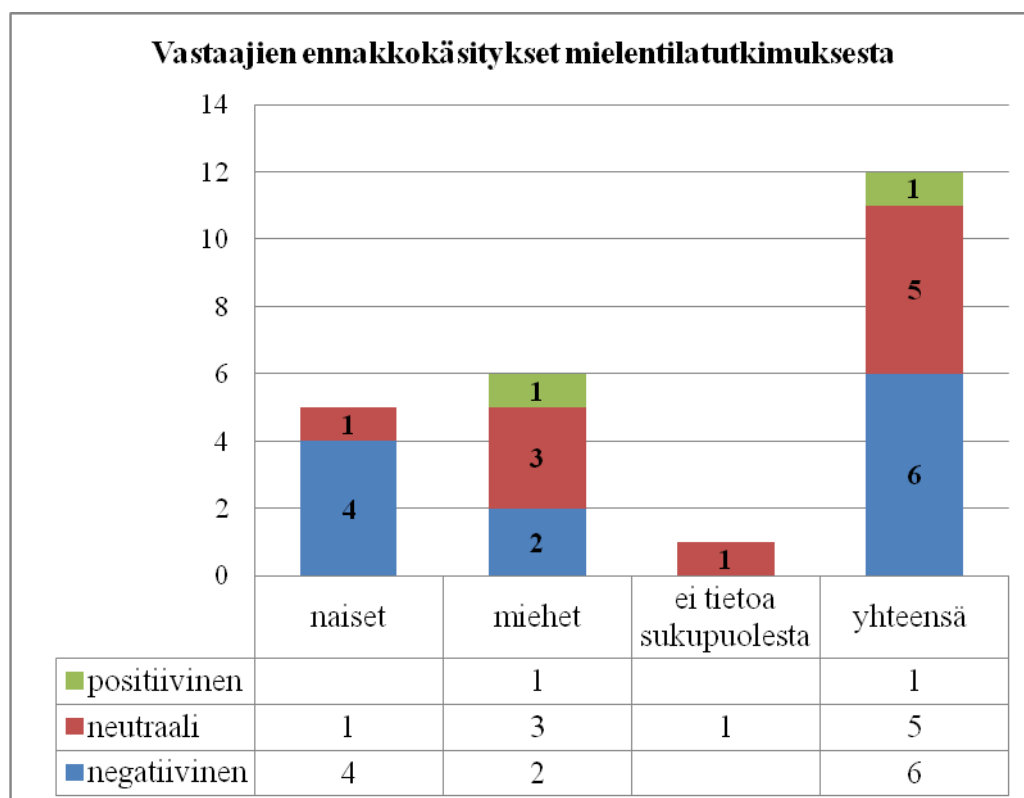
Suurin osa vastaajista, seitsemän henkilöä, koki mielentilatutkimukseen määräämisen positiivisena asiana, kun kuulivat siitä ensi kerran. Kolme vastaajaa ei pitänyt asiaa merkityksellisenä, ja negatiivisena sen koki kaksi vastaajaa. Tyypillisimmillään naiset kokivat asian positiivisena ja miehet merkityksettömänä. Negatiivisesti suhtautuneissa ei ollut eroja sukupuolten välillä.

Syitä edellä mainitulle ennakkosuhtautumiselle mielentilakokemukseen oli positiivisina seuraavia: tuomion aleneminen, selvyiden saaminen omasta terveydentilasta ja se, että vastaaja itse oli pyytänyt tutkimusta. Negatiiviseen suhtautumiseen vaikutti tietoisuus omasta terveydestä, jolloin mielentilatutkimus on turha, sekä se, ettei tutkimuksen tulos vaikuta enää tuomion pituuteen, ja se, että mielentilatutkimus pidentää tuomion saamista. Tyypillisimmillään naiset kokivat hyödylliseksi saada varmuus terveydentilastaan ja miehet toivat esiin mielentilatutkimuksen merkityksettömyyden tulevan rangaistuksen pituuteen.

Mielentilatutkimukselle asetettiin siis erilaisia tavoitteita. Sen odotettiin selventävän omaa terveydentilaa. Vakavaan rikokseen syyllistyminen voi aiheuttaa epävarmuutta omasta psyykkisestä terveydentilasta, joten on luonnollista, että syytetty odottaa mielentilatutkimukselta samaa varmuutta kuin oikeus. Toisaalta myös fyysisen terveyden tutkimista pidettiin hyödyllisenä. Osa piti mielentilatutkimusta hyödyttömänä siksi, ettei sillä saa tuomioon alennuksia. Jos ainoa ja suurin hyöty terveydentilan tutkimisesta nähdään näin, se ei kerro halusta reflektoida itseään ja vakavaa väkivaltaista käyttäytymistään.

7.3 Ennakkokäsitykset mielentilatutkimuksesta

Kysyttäessä avoimella kysymyksellä millainen vastaajan käsitys mielentilatutkimuksesta oli ennen tutkimusjakson alkamista, vastaukset voidaan teemoitella positiivisiin, neutraaleihin ja negatiivisiin.

Kuvio 5. Vastaajien ennakkokäsitykset mielentilatutkimuksesta.

Kuuden vastaajan ennakkokäsitys mielentilatutkimuksesta oli negatiivinen. Heistä neljä oli naisia ja kaksi miehiä. Neutraali ennakkokäsitys oli viidellä vastaajalla, joista kolme oli miehiä, yksi nainen ja yksi vastaaja ei ilmoittanut taustatiedoissa sukupuoltaan. Positiivinen ennakkokäsitys oli yhdellä miesvastaajalla.

Valtaosa vastaajien ennakkokäsityksistä mielentilatutkimusaikaa kohtaan oli siis negatiivisia (50 %). Suurin osa vastaajista odotti henkisesti raskasta prosessia. Muilta kuullut kokemukset olivat sekä hyviä että huonoja, ja vastaajien ennakkokouskomuksiin oli vaikuttanut enemmän muiden negatiiviset kuin positiiviset kokemukset. Eräs vastaaja esimerkiksi kirjoitti, että ”en halunnut lähteä (tutkimuspaikkaan), koska eräs joka oli ollut siellä, kertoi minulle virheellisiä asioita ja sen vuoksi käsitys kyseisestä paikasta ei ollut hyvä”.

Viisi vastauksista voidaan määritellä neutraaleiksi. Osa näistä vastaajista kertoi lähteneensä tutkimukseen avoimin mielin tai siten, että on tiennyt mitä tuleman

pitää. Yksi vastaaja oli ollut mielentilatutkimuksessa aiemminkin, ja osa oli kuullut muiden kokemuksia siitä.

Yksi vastaus voidaan luokitella positiiviseksi. Vastaaja tyytyy toteamaan, että oli kuullut muiden kokemuksia mielentilatutkimuksesta, mutta oma kokemus ei vastannut yhtään sitä mitä oli kuullut etukäteen. Vastaajan myöhemmissä vastauksissa kokemus on osoittautunut erittäin negatiiviseksi, joten ennakkokäsitys voidaan luokitella positiiviseksi.

Vaikka positiivisia ennakkokäsityksiä ei juuri tullutkaan esiin, moni neutraalisti suhtautunut on lisännyt vastaukseensa lähteneensä tutkimukseen avoimin mielin. Tämä suhtautuminen tulee esiin myös edellä kun kuvattiin vastaajien suhtautumista mielentilatutkimukseen määrittämiseensä. Mielentilatutkimukseen määrittämiseen suhtauduttiin melko positiivisesti, vaikka tutkimusaikaan ei kyselylomakkeen toisen kysymyksen (ks. liite 2) perusteella liittynyt juuri positiivisia mielikuvia.

Vaikka edellä on voitu todeta, että mielentilatutkimukseen määrittäminen koettiin myös positiivisena asiana, eikä sitä vastustettu, vastaajat ovat odottaneet tutkimusjakson olevan raskas ja negatiivissävyinen kokemus. Mielentilatutkimukselta on siis odotettu jotain tärkeää, koska siihen ollaan oltu halukkaita sen rankkuudesta huolimatta. Vastaukset kertovat monen olleen motivoitunut mielentilatutkimukseen menosta. Vaikka toisaalta on tunnettu pelkoa, on myös asennoiduttu lähtemään tutkimukseen avoimin mielin.

7.4 Mielentilatutkimusajan ennako-odotusten täyttyminen

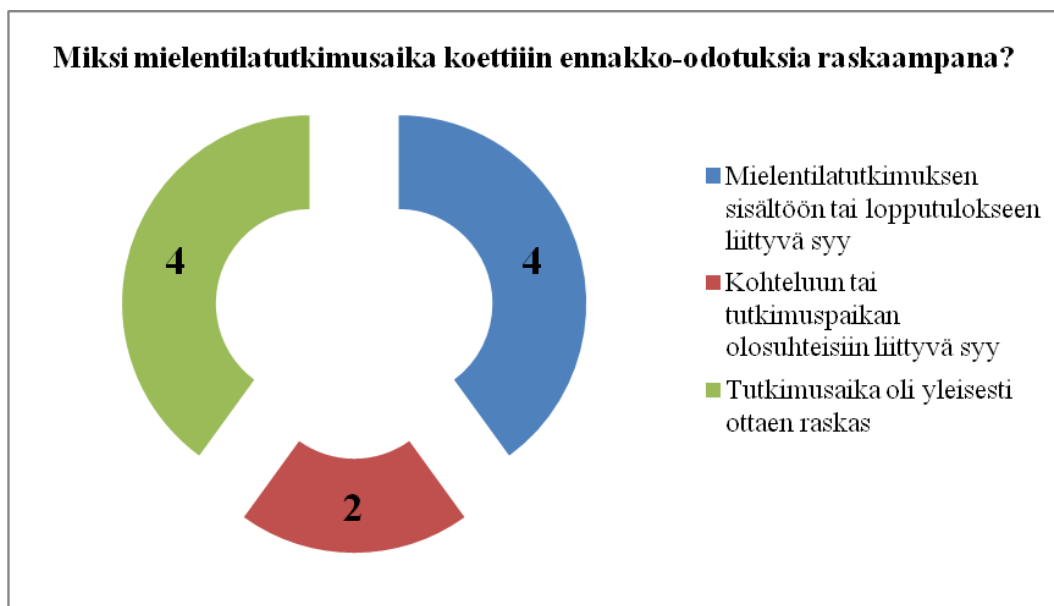
Taulukko 3. Mielentilatutkimusajan ennako-odotusten täyttyminen.

	Vastaajat yhteensä	Naisvastaajat	Miesvastaajat
Kyllä	4	2	2
Ei	8	3	4

Kahdeksan vastaajaa koki, etteivät heidän ennakko-odotuksensa mielentilatutkimusajasta täyttyneet, kun asiaa kysyttiin kyllä ja ei-vaihtoehtoin (ks. liite 2). Sitä vastoin neljä vastaajaa koki ennakko-odotustensa täyttyneen. Eri sukupuolten vastausten välillä ei ole havaittavissa selviä eroja. Yksi vastaaja ei ilmoittanut taustatiedoissa sukupuoltaan, mikä selittää taulukon lukuja.

Edellisen kysymyksen jälkeisen avoimen miten –kysymyksen vastauksista ilmenee, että yhdeksän vastaajaa koki mielentilatutkimuksen vieläkin raskaampana kuin oli osannut odottaa. Kaksi vastaajaa yllättyi positiivisesti, ja toinen heistä kirjoitti näin: ”paikka ei ollutkaan kuin 50-luvun mielisairaala”. Yksi vastaaja ei kuvaillut sitä, miten tutkimusaika täytti hänen odotuksensa.

Ennakko-odotuksia raskaampana mielentilatutkimusajan kokeneiden kertomat syyt vaihtelivat melko paljon. Alla olevassa kuviossa syyt on jaoteltu kolmen teeman alle. Teemoja ovat mielentilatutkimuksen sisältöön tai lopputulokseen liittyvät syyt, kohteluun tai tutkimuspaikan olosuhteisiin liittyvät syyt ja yleinen raskaus. Eräässä vastauksessa oli kaksi eri teemaa.

Kuvio 6. Miksi mielentilatutkimusaika koettiin ennakko-odotuksia raskaampana?

Mielentilatutkimuksen sisällöstä tai lopputuloksesta johtuen sen koki ennakko-odotuksia raskaammaksi neljä vastaajaa. Eräs vastaajista kommentoi kokemustaan

seuraavasti: ”luulin sen olevan helppo ja nopea kun ei ole salattavaa, kerroin avoimesti asioista ja tulin vastaan, mut papereissa lukikin sitten päinvastoin!”.

Neljä vastaajaa ei kuvaillut selkeitä syitä sille, miksi kokivat tutkimusajan odotamaansa raskaammaksi. Esimerkiksi eräs vastaajista kertoi odottaneensa koko ajan vain pääsyä takaisin vankilaan, ja toinen tyytyi kirjoittamaan, että tutkimusaika olisi voinut olla lyhyempikin.

Kohtelua tai tutkimuspaikan olosuhteita kritisoi kaksi vastaajaa. Toinen kritisoi nöyryyttäviä toimenpiteitä, joiden kohteeksi hän oli joutunut sekä pakkolääkityksellä ja -hoidolla uhkailua. Lisäksi hän toi esiin epäkohtana sen, että mielentilatutkimukseen tulleet ja sairaalan potilaat ovat samalla osastolla (ks. 5.3). Toinen tämän teeman alle sijoitetuista vastauksista kuvasi sitä, että mielentilatutkimusaikana oli paljon vapaa-aikaa, mutta ei harrastusmahdollisuuksia.

Tutkimusaika toi siis sekä positiivisia että negatiivisia yllätyksiä. Joku oli varautunut 50-luvun mielisairaalaan. Yllättävää oli, että vain yksi odotti näin rankkaa paikkaa, mutta hän olikin sittemmin helpottunut tutkimuspaikan oloista. Vaikka suuri osa tiesi odottaa henkisesti raskasta prosessia, pitkään tutkimusaikaan voi olla mahdotonta varautua. Varsinkin kun taustalla on vakava rikos, oikeusprosessi kesken ja tulevaisuus epävarma.

Oli prosessi mikä tahansa, liika vapaa-aika yhdistettynä vapaudenrajoituksiin on itsessään stressaavaa. Toisaalta tällaisessa tilanteessa ihmisestä tulee varmasti esiin huonoja puolia, kun olemassa olevia paineita ei päästä helpottamaan esimerkiksi kuntoilemalla. Ja näin psyykkisiä oireita ei voida niin sanotusti salata. Toisaalta, jos ihminen ei ole psyykkisesti hyväkuntoinen, hän ei välttämättä edes osaa kaivata vapaa-ajan toimintaa.

7.5 Tutkimusajan kuvailu

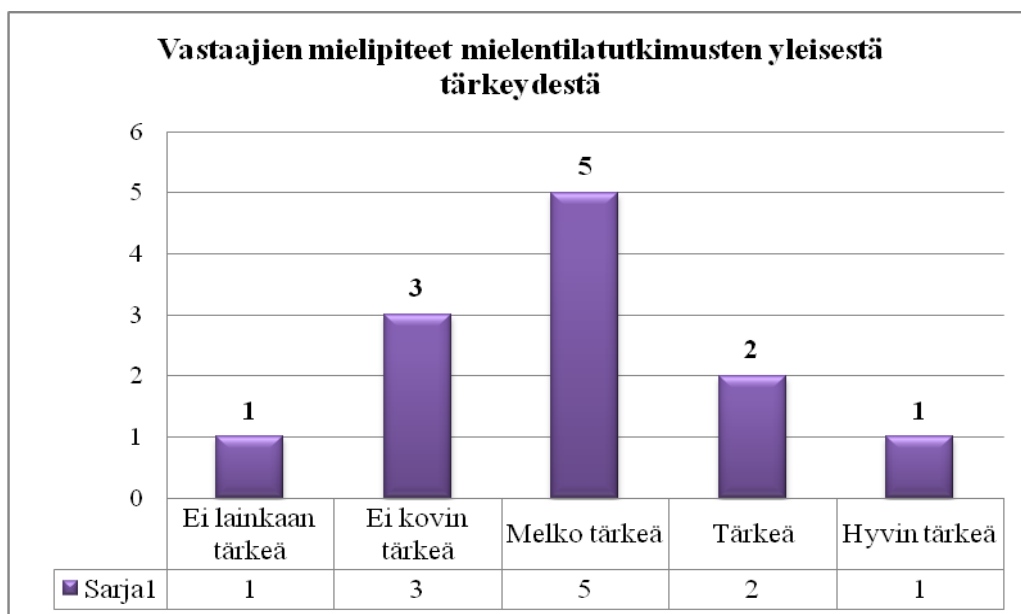
Yleisimpiä adjektiiveja, joilla vastaajat kuvailivat tutkimusaikaa (ks. liite 2.), olivat raskas, pitkästyttävä, outo ja pelottava. Kaksi vastaajaa piti tutkimusaikaa myös mielenkiintoisena ja yksi monipuolisena, yksi vastaaja oli erityisen iloinen siitä, että yhteydenpitoa läheisiin ei rajoitettu. Toisaalta eräs toinen koki henkisesti

raskaana sen, ettei tukiverkkoa pystynyt näkemään vaan pitämään yhteyttä vain puhelimitse.

Tutkimusosasto koettiin rauhattomaksi, koska sairaalan potilaat olivat samoissa tiloissa, mikä tuli ilmi myös edellisen kysymyksen vastauksissa eri vastaajan taholta. Yhtymäkohta edellisiin vastauksiin löytyy myös siitä, että neljä vastaajaa mainitsee tutkimusajan virikkeettömyyden.

Harva vastaaja kuvaili tutkimusaikaa positiivisesti. Parhaimmillaan se koettiin siis mielenkiintoiseksi ja monipuoliseksi, mutta pahimmillaan rauhattomaksi ja pitkästyttäväksi. Kuten aiemmissa vastauksissa on tullut esiin, pitkästyttäväksi tutkimusajan tekee se, etteivät tutkittavat pysty osallistumaan potilaille järjestettävään toimintaan ja esimerkiksi kuntosalikäynteihin. On ymmärrettävää, ettei omaisia voi tavata tutkimusaikana, koska järjestelyt vaativat tutkimuspaikalta resursseja, ja tutkimusaika on verrattain lyhyt. Toisaalta yhteydenpitoa ei rajoiteta, mikä helpottaa varmasti oleellisesti perheellisiä tutkittavia.

7.6 Mielentilatutkimusten yleinen tärkeys

Kuvio 7. Vastaajien mielipide mielentilatutkimusten yleisestä tärkeydestä.

Valtaosa vastaajista, viisi henkilöä, piti mielentilatutkimuksia yleisesti melko tärkeinä. Kolmen vastaajan mielestä ne eivät ole kovin tärkeitä. Kaksi henkilöä vas-

tasi, että mielentilatutkimukset ovat heidän mielestään tärkeitä. Hyvin tärkeinä niitä piti yksi vastaaja. Vain yksi vastaaja ei pitänyt tutkimuksia lainkaan tärkeinä, mutta kertoo lisäksi, että ennen olisi arvioinut ne tärkeiksi, koska mielentilatutkimuksen perusteella saattoi aiemmin saada alennusta tuomioon.

Mielentilatutkimusten tärkeäksi kokemiseen vaikuttanee se, miten ongelmalliseksi vastaajat kokevat syyntakeettomuuden ja syyntakeisuuden eron. Vastaajat ovat olleet tutkittavina sairaaloissa, joihin suurin osa potilaista on tullut mielentilatutkimuksen perusteella, joten todennäköisesti he ovat nähneet, ettei kaikkien paikka ole vankilassa.

Ne, jotka eivät pidä mielentilatutkimuksia tärkeinä, saattavat ajatella sitä omalta ja muiden syyntakeettomien kannalta. Ehkä he ovat kokeneet turhautumista omana tutkimusaikanaan, jos esimerkiksi mitään heille hyödyllistä ei ole noussut esiin. Toisaalta on vastaajia, jotka näkevät mielentilatutkimuksessa vain mahdollisuuden tuomionalennuksiin, mutta heidän ryhmänsä lienee marginaalinen, kun ns. ”vartti-hulluus” ei toimi enää kuten vuosia sitten. Kaksi vastaajaa toikin esiin sen, että tärkeys omalla kohdalla ei ollut niin suuri kuin yleinen tärkeys.

7.7 Mikä mielentilatutkimuksessa koettiin hyödylliseksi?

Vastaajien kokemukset mielentilatutkimuksen hyödyllisistä puolista on teemoiteltu neljän eri teeman alle. Uusi näkökulma omaan elämään -teeman alle on koottu vastaukset, joissa kuvailtiin oman elämän läpikäymisen hyödyllisyyttä, asioiden perinpohjaista selvittämistä tai uuden näkökulman saamista. Ei mikään tai en osaa sanoa -teeman alle on koottu vastaukset, joissa ei noussut esiin mitään hyödyllisenä koettua tai sitä ei osattu sanoa ainakaan tässä vaiheessa. Lisäksi tuomion alenneminen on yksi esiin nousseista teemoista.

Kuvio 8. Mikä mielentilatutkimuksessa koettiin hyödylliseksi?

Suurin osa, viisi vastaajaa, koki hyödyllisenä mielentilatutkimuksessa terveystilansa kartoituksen. Kaksi näistä vastaajista mainitsi pään magneettikuvauksen, ja toinen lisäksi vakavien sairauksien poissulkemisen. Uusi näkökulma omaan elämään -teeman alle löytyi kolme vastausta. Kolme vastaajaa ei joko kokenut mitään tutkimuksessa hyödylliseksi tai ei osannut sanoa mikä oli hyödyllistä. Yksi vastaaja vastasi hyödyllistä olleen tuomion aleneminen, mutta tämä tarkoittanee hänen aiempaa mielentilatutkimustaan, johon hän viittasi edellisessä kysymyksessään. Siksi hänen näkemyksensä tuoreimmasta mielentilatutkimuksesta olisi voitu sijoittaa myös ”Ei mikään tai en osaa sanoa” -teeman alle.

Sekä fyysisen että psyykkisen terveystilan tutkimista pidettiin useimmin hyödyllisenä. Eräs näin vastannut kirjoitti seuraavasti: ”saatiin selvyys, etten ole mielisairas, vaikka oletin jonkin olevan vialla”. Toinen taas piti diagnoosin saamista hyödyllisenä, joten syyntakeisuudesta huolimatta mielentilatutkimus voi edesauttaa oikeanlaisen hoidon saamista, jos on psyykkisiä ongelmia.

Terveystilan kartoitus siis helpotti monen vastaajan oloa, eikä sen tärkeyden ja vastaajan ikien välillä ollut yhteyttä. Tutkimustulokset voivat siis poistaa pelkoja

siitä, että itsessä olisi jotakin fyysisesti tai psyykkisesti vakavasti vialla. Tästä herää kysymys, miten syyntakeettomat ovat kyseiset tulokset kokeneet, jos heidän teolleen on löytynyt selkeä diagnoosi, tai sellainen diagnoosi, jota he eivät ole kyenneet ymmärtämään tai hyväksymään. Ei siis ole yllättävää, että terveyden varmistuminen hyväksi on helpottanut vastaajien oloa.

Toiseksi suurin osa vastaajista piti hyödyllisenä mielentilatutkimuksessaan siitä heränneitä näkökulmia. Osittain se saattoi osoittaa tutkitulle, miten vankilassa pääsee helpommalla ja antaa siis vankeusaikaan uutta näkökulmaa, ettei hän halua tahdonvastaiseen hoitoon, vaan alkoi pitää vankilaa mukavana paikkana.

Hyödyllisenä koettiin myös saada mahdollisuus selvittää juurta jaksain tekoon liittyvät asiat. Tämä kertoo hämmennyksestä ja epävarmuudesta, joka väkivaltarikoksen tekijää voi painaa rikoksen jälkeen. Mielentilatutkimus saattaa olla mahdollisuus tiedostaa syy-seuraus-suhteita omassa elämässä, koska väkivalta ja rikollisuus voivat olla kierteitä. Tästä näkökulmasta ajateltuna mielentilatutkimus voi ennaltaehkäistä uusintarikollisuutta, jos se lisää henkilön itsetuntemusta ja tietoisuutta ongelmistaan, mutta erittäin pienen joukon osalta. Eikä sitä toki voida pitää mielentilatutkimuksen tarkoituksena, vaan lisäarvona siinä tapauksessa, että tekijä ei ole tahdosta riippumattoman hoidon tarpeessa.

7.8 Mikä mielentilatutkimuksessa koettiin turhaksi?

Kysymys, mikä mielentilatutkimuksessa koettiin turhaksi, oli kyselylomakkeessa avoin (ks. liite 2). Vastaukset ovat koottu seuraavaan kuvioon vastauksissa esiinnousseiden teemojen alle.

Kuvio 9. Mikä mielentilatutkimuksessa koettiin turhaksi?

Kuusi vastaajaa koki mielentilatutkimuksessa turhaksi kontrolloinnin tai pakkotoimenpiteet. Neljä koki turhaksi toistuvat tai epäoleelliset kysymykset. Kolme mainitsi turhana kirjalliset testit, kaksi kaiken mielentilatutkimukseen sisältyneen ja yksi vastasi, ettei mikään ollut turhaa. Osa vastaajista mainitsi useampia asioita, joten yhden vastaajan vastaukset voivat näkyä useamman teeman alla.

Kontrollon turhaksi kokeneet nostivat esiin tutkimuspaikan säännöt, kuten aikainen nukkumaanmenopakko. Osa koki myös, ettei saanut tehdä juuri mitään, kuten osallistua toimintoihin, esimerkiksi kuntosalille menemiseen. Osa koki jatkuvan tarkkailun turhaksi. Pakkotoimenpiteet mainitsivat turhana kaksi vastaajaa, ja toinen piti sitä myös häpäisevänä.

Toistuvat tai epäoleelliset kysymykset turhina kokeneet toivat esiin sen, että samoja kysymyksiä kysyttiin useita kertoja. Osa piti tutkimuksen aikana kysyttyjä kysymyksiä myös päivänselvinä. Yksi vastaaja ihmetteli tässä kohtaa, miksi varhaislapsuuteen ja seksuaalisuuteen liittyviä kysymyksiä painotettiin niin paljon, vaikka syytteenalainen teko ei liittynyt näihin asioihin millään tavalla. Kirjalliset

testit turhiksi maininneet toivat esiin palikkatestit, musteläiskätestit ja pitkät rasti-
tustehtävät.

7.9 Millaisena tutkimuspaikka koettiin?

Kyselylomakkeessa pyydettiin kertomaan, millaisena vastaajat kokivat tutkimus-
paikan. Suluissa annettiin esimerkkeinä henkilökunta, tilat ja muut tutkittavana tai
potilaina olevat.

Taulukko 4. Millaisena tutkimuspaikka koettiin?

	<i>Positiivisesti kokeneet</i>	<i>Negatiivisesti kokeneet</i>
Henkilökunta	3	5
Tilat	6	4
Osaston potilaat	2	5

Tiloja kuvaili positiivisesti kuusi vastaajaa ja sitä vastoin negatiivisesti neljä. Viisi
vastaajaa kuvaili negatiivisesti tutkimuspaikan henkilökuntaa ja potilaita (eivät
kuitenkaan samat vastaajat). Kolme kuvaili henkilökuntaa positiivisesti ja kaksi
kuvaili siten potilaita.

Tiloja piti hyvinä, siisteinä tai jopa loistavina suurin osa niitä kommentoineista,
mutta he eivät perustelleet mielipiteitään sen tarkemmin. Negatiivisista vastauk-
sista tiloihin liittyen yhdessä mainitaan sairaalanomaisuus. Kolmessa näistä vasta-
uksista koettiin yhteiset tilat potilaiden kanssa negatiiviseksi asiaksi, kuten on tul-
lut ilmi jo aiemmissa vastauksissa. Yksi vastaaja kritisoi tässä kohtaa sitä, ettei
saanut osallistua sairaalan toimintoihin, esimerkiksi kuntosalilla käynteihin.

Henkilökunnan vastaanoton olisi kaivattu helpottavan oloa, kun tieto sairaalaan
menosta on pelottava. Eräs viidestä negatiivisesti kokeneesta piti psykiatrin tutki-
musmenetelmiä outoina, ja toinen kertoo ilmapiirin olleen todella ahdistava johtu-
en muun muassa henkilökunnan asenteellisuudesta ja ”jopa uhkailulta tuntuvista
puheista”. Henkilökuntaa positiivisesti kuvailleet eivät perustelleet mielipiteitään.

Viisi vastaajaa mainitsee tutkimusosaston potilaat negatiivisesti. Osa vastaajista ahdistui ”hullujen päivärutiinien seuraamisesta” tai siitä, ettei ollut ns. tavallista juttuseuraa esimerkiksi muista tutkittavista. Osa potilaista koettiin rasittavina. Kaksi vastaajaa kuvailee osastolla olleita potilaita ymmärtäväisiksi ja ystävällisiksi, ja toinen kertoo kokeneensa potilaat inhimillisemmiksi kuin hoitohenkilökunnan. Yksi kertoo löytäneensä osaston potilaista niin hyviä tuttuja, että he pitävät yhä yhteyttä.

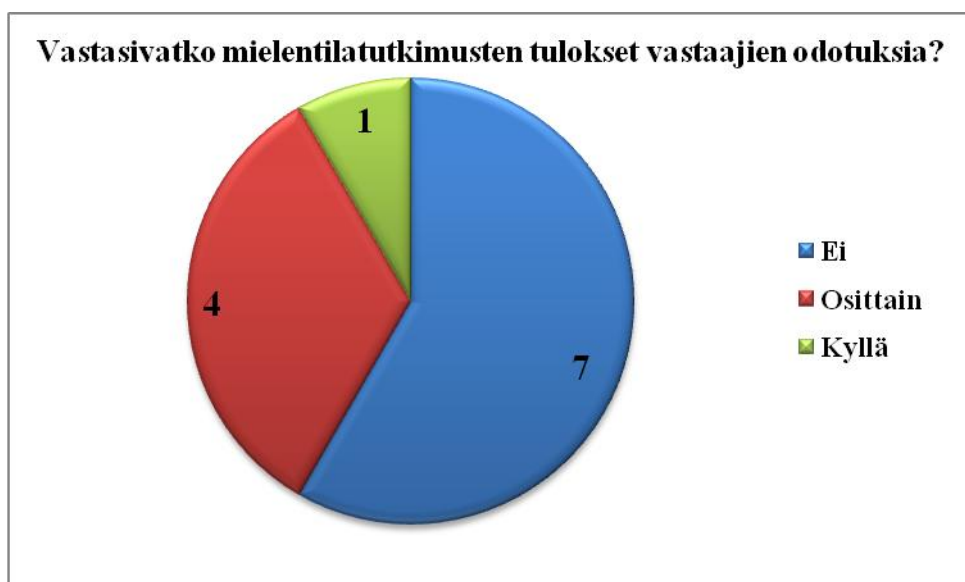
Tilat siis koettiin pääosin hyvinä, sairaalanomaisuuteen tuskin voidaan paljon vaikuttaa kun sairaalassa ollaan. Henkilökuntaa kehuneet eivät perustelleet mielipidettään. Sen sijaan henkilökuntaa kritisoineet kokivat kohtelunsa epäinhimilliseksi. Voidaan myös ajatella, että ne, jotka ovat kokeneet jotain negatiivista, ovat halukkaampia tuomaan sen esiin asiaa kysyttäessä. Siksi erilaisella kysymyksen asettelulla olisi voitu saada enemmän positiivisia kokemuksia niin oleellisesta asiasta kuin tutkimuspaikan henkilökunnan vaikutus kokonaiskokemukseen tutkimusajasta. Kysymyksenasettelu on kuitenkin laaja, joten ne, joilla on voinut olla neutraaleja tai positiivisia kokemuksia henkilökunnasta, ovat saattaneet haluta tuoda tässä esiin muita negatiivisia seikkoja, koska on inhimillistä muistaa ne parhaiten.

Suurin osa heistä, jotka nostivat esiin osaston muut potilaat ja tutkittavat, kokivat siis potilaiden läsnäolon häiritseväksi. Tämä voi johtua siitä, että potilaat ovat vakavasti sairaita, koska he ovat tahdostaan riippumattomassa hoidossa, osa tehtyään rikoksen sairautensa seurauksena ja osa vaikeahoitoisina. Psykkisesti sairaista potilaista ainakin osa tuo osastolle rauhattomuutta. Vastauksissa ei arvostella potilaita, vaan sitä, että tutkittavat ja potilaat ovat samoilla osastoilla, ja potilaiden poikkeava käytös voidaan kokea ahdistavana.

Toisaalta osa vastaajista koki osaston potilaat ja heidän juttuseuransa hyvänä asiana. Tätä voi selittää se, että tutkittavat eivät ole olleet samoilla osastoilla ja samassa tutkimuspaikassa. Eli joillakin osastoilla on voinut olla niin sanotusti parempikuntoisia potilaita kuin toisilla. Vastauksista olisi voinut löytyä enemmän yhteneväisyyksiä, jos olisi eritelty millaisella osastolla vastaaja on ollut mielentila-

tutkimusaikanaan. Tutkittavan sijoitusosastoon saattaa vaikuttaa hänen sukupuolensa sekä se, millä osastolla tutkimuspaikassa on resursseja kulloinkin ottaa vastaan uusi tutkittava.

7.10 Vastasivatko mielentilatutkimuksen tulokset vastaajien odotuksia?

Kuvio 10. Vastasivatko mielentilatutkimuksen tulokset vastaajien odotuksia?

Seitsemän vastasi, etteivät mielentilatutkimuksen tulokset vastanneet odotuksia. Neljän vastaajan odotukset täyttyivät osittain, ja yksi vastaaja kertoo mielentilatutkimuksen tulosten vastanneen odotuksiaan. Se tuskin tuli vastaajille yllätyksenä, että heidät todettiin syyntakeisiksi, koska sitä yksikään ei tuonut vastauksessaan esiin. Päinvastoin aiemmissa vastauksissa osa koki mielentilatutkimuksen turhana, koska oli varma siitä, ettei tarvitse tahdosta riippumatonta hoitoa. Sekä osittain että ei-vastausten kohdalla kyse on mielentilalausunnon kokonaisuudesta.

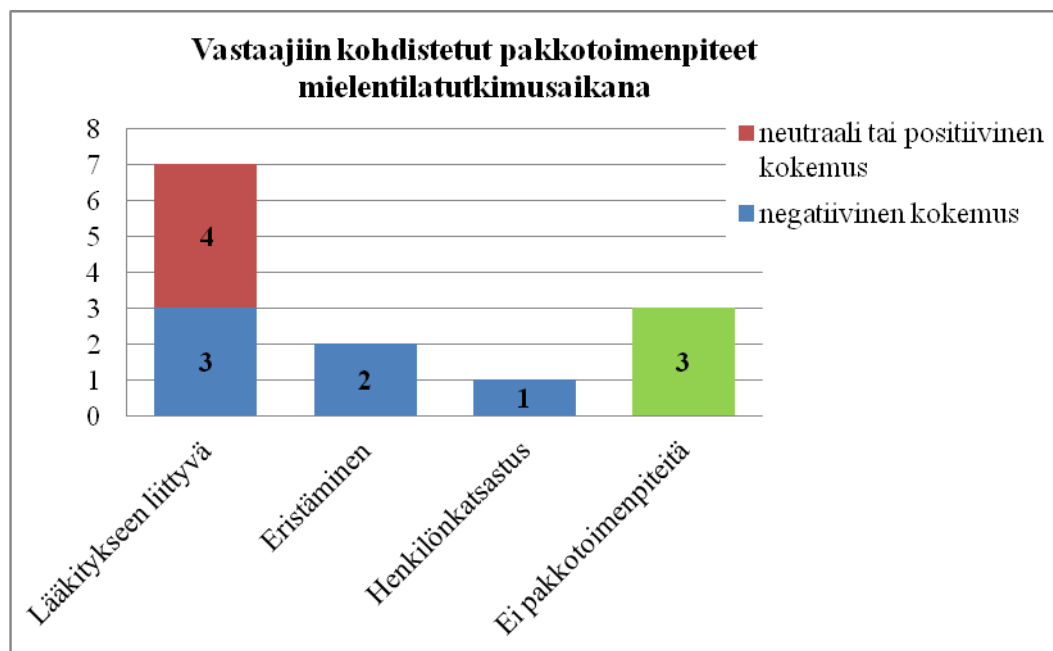
Sitä, miksi valtaosa ei syyntakeisuudesta riippumatta kokenut tulosten vastanneen odotuksiaan, voi selittää mielentilalausunnon kokonaissisältö. Lausunnossa otetaan kantaa syyntakeisuuteen rikoksentekehetyllä, mutta kuvataan myös muun muassa tutkittavan taustaa ja elämänhistoriaa sekä esimerkiksi tutkimuspaikan henkilökunnan tekemiä havaintoja hänen käyttäytymisestään tutkimusaikana (vrt. s. 14). Osa vastaajista toi esiin, että kaikki negatiivinen käytös huomioitiin lausunnossa, mutta positiivista ei niinkään. Osa koki myös, että vääriä tulkintoja si-

sältävä lausunto vaikuttaa heidän elämäänsä ja tulevaisuuteensa, mikä aiheuttaa ahdistusta. Lausunnosta valittamista ei pidetty vaihtoehtona, koska tutkivalla lääkärillä koettiin olevan niin paljon valtaa, että se olisi ollut turhaa.

Vastaajista kukaan ei siis ollut eri mieltä syyntakeisuudestaan. Suuri osa vastaajista ei kuitenkaan tunnistanut itseään mielentilalausunnon sisällöstä. Voidaan ajatella, että kenestä tahansa kahdeksi kuukaudeksi tarkkailuun otetusta voidaan saada negatiivisia asioita esiin. Toisaalta jos ihmisellä on esimerkiksi persoonallisuushäiriö, niin sitä ei välttämättä tiedosteta itse, mutta ammattilaiset voivat tunnistaa sen.

Kysyttäessä, ovatko vastaajien mielipiteet tuloksista muuttuneet ajan kuluessa, kaikki vastasivat kieltävästi. Tästä voidaan päätellä, että tulokset on joko koettu odotettuina, kuten yhden vastaajan kohdalla oli, tai että tulokset ovat herättäneet voimakasta katkeruutta tai vastustusta, eikä niitä ole otettu totuudenmukaisina tietoina, joihin voi sopeutua.

7.11 Vastaajiin kohdistetut pakkotoimenpiteet mielentilatutkimusaikana

Kuvio 11. Vastaajiin kohdistetut pakkotoimenpiteet mielentilatutkimusaikana.

Lääkitykseen liittyviä pakkotoimenpiteitä kohdistettiin yhteensä seitsemään vastaajaan. Kolme vastaajaa vastasi, ettei pakkotoimenpiteitä tehty heidän kohdallaan. Kaksi vastaajaa oli ollut eristyksessä, ja toisen kokemukseen liittyi edellä mainittu lääkitymisen lisääminen, eli yhden vastaajan kokemukset näkyvät kuviossa kahdessa kohtaa. Yksi vastaaja mainitsi pakkotoimenpiteenä henkilönkatsastuksen, eli perähuuhtelun. Sen yhteydessä ilmeisesti varmistettiin, ettei hän yritä salakuljettaa huumeita sairaalaan, vaikkei ole koskaan kertomansa mukaan käyttänyt huumeita saati mitään lääkitystä.

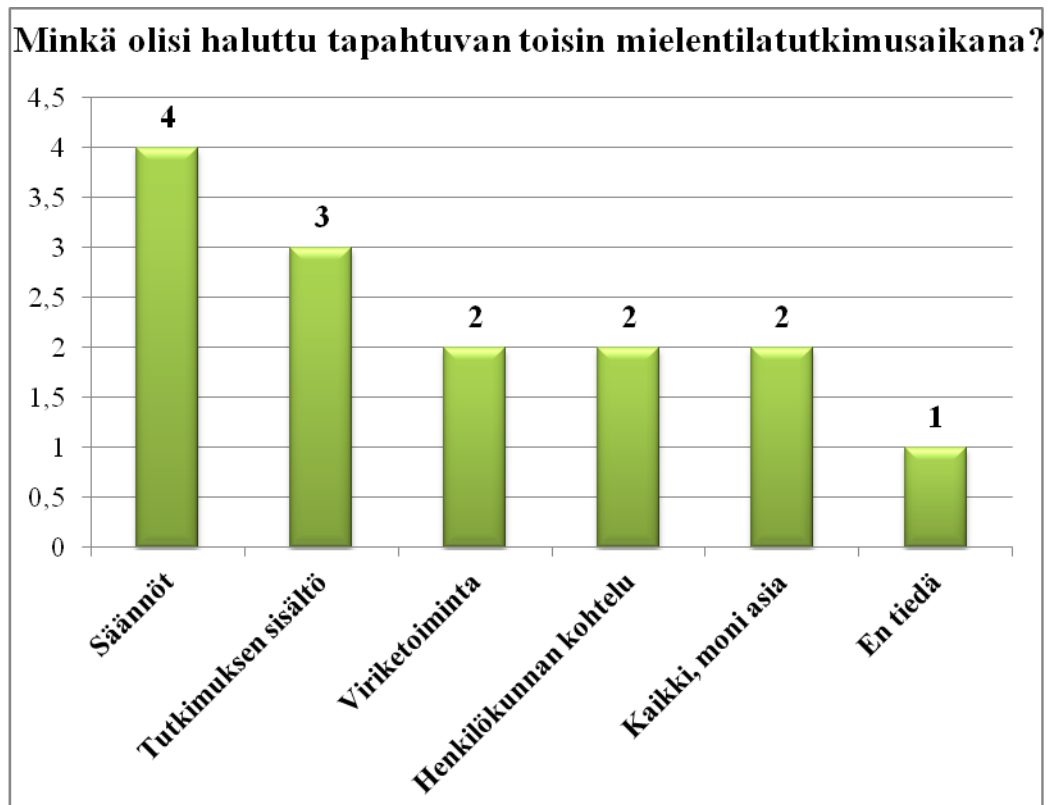
Yhteensä yhdeksään vastaajaan kohdistettiin pakkotoimenpiteitä mielentilatutkimusaikana. Kuviossa on eroteltu negatiivisena ja neutraalina tai positiivisena koetut pakkotoimenpiteet. Kuusi pakkotoimenpiteiden kohteiksi itsensä kokeneista koki ne negatiivisesti ja neljä neutraalisti tai positiivisesti. Neljä vastaajaa koki lääkitymiseen liittyvät pakkotoimenpiteet neutraalisti tai positiivisesti ja kolme koki ne negatiivisesti. Eristämisen tai henkilönkatsastuksen kokeneet kuvasivat asiaa negatiivisesti. Ei pakkotoimenpiteitä -teeman alle luokiteltuja vastauksia ei ole luokiteltu negatiiviseksi eikä neutraaliksi tai positiiviseksi.

Kuudelta lääkitykseen liittyvän pakkotoimenpiteen kohteena olleista vastaajista purettiin lääkitystä ja yksi toi pakkotoimenpiteenä esiin lääkityksen lisäämisen. Sillä, oliko kyseessä kipu- vai psyyke- tai unilääke, ei ollut huomattavaa eroa positiivisesti ja negatiivisesti toimenpiteen kokeneiden vastaajien välillä. Esimerkiksi kipulääkkeellä olo oli erään vastaajan mukaan turhaa kidutusta. Erään vastaajan lääkitystä oli lisätty, ja hän oli kokenut sen negatiivisena. Toisaalta toisen vastaajan psyykelääkkeen tilalle saatettiin tarvittaessa antaa unilääkettä, joten tutkittavan yleisestä voinnista voidaan katsoa huolehditun, vaikka lääkitystä on jouduttu purkamaan mielentilatutkimusta varten. Eristämisen ja henkilönkatsastuksen kokivat kaikki sen kohteeksi joutuneet negatiivisesti.

Pakkotoimenpiteistä lääkityksen purku ja eristäminen aiheuttavat siis osalle tutkittavista kärsimystä. Jos ihmiselle on määrätty lääkitys, siitä luopuminen sairaalaympäristöstä huolimatta voi olla tuskallista ja varsinkin jatkuvan tarkkailun alla ollessa ahdistavaa. Joskus lääkitystä voidaan myös lisätä. Sen kokenut vastaaja koki tutkimuksen erityisen ahdistavana. Tässä kohtaa jää tosin tulematta esiin, millainen hänen vointinsa on ollut kun siitä vastannut lääkäri on päättänyt asiasta. Tutkittavalla on kuitenkin oma kokemuksensa pitkästä eristämisajasta sekä itsensä hallinnan menettämisestä. Hän kertoo kokeneensa, että menetti ihmisarvonsa, koska eristämisaikana hän oli lisäksi ilman vaatteita.

Pakkotoimenpiteiksi voidaan luokitella lisäksi muun muassa vapaudenmenetys ja postin tarkistaminen (vrt. s. 22–23). Ainoat pakkotoimenpiteet, joita vastaajat toivat vastauksissaan esiin, olivat kuitenkin lääkitykseen liittyvät toimenpiteet, eristäminen ja henkilönkatsastus. Tämä johtuneee siitä, että esimerkiksi vapauden rajoittamista voidaan pitää itsestään selvänä toimenpiteenä, kun määrätään mielentilatutkimukseen

7.12 Minkä olisi haluttu tapahtuvan toisin mielentilatutkimusaikana?

Kuvio 12. Minkä olisi haluttu tapahtuvan toisin tutkimusaikana?

Kysyttäessä, minkä vastaajat olisivat halunneet tapahtuvan toisin mielentilatutkimuksen aikana, neljä henkilöä toi esiin tutkimusajan säännöt. Turhiksi säännöiksi mainittiin tupakoinnin ja kahvin juonnin rajoittaminen, pakkonukkuminen ja –ulkoilu, joista osa on tullut esiin jo aiemmissa vastauksissa eri vastaajien taholta (ks. 7.8). Lisäksi yksi vastaajista olisi toivonut voivansa tavata läheisiään tutkimusaikana.

Kolme vastaajaa nosti esiin tutkimuksen sisältöön liittyviä asioita, kuten samojen kysymysten toistuva esittäminen. Aiemmissa vastauksissa on tullut esiin sama teema eri vastaajien taholta (ks. 7.8). Lisäksi kysymyksiä pidettiin osittain epäselvinä. Viriketoiminnan puutteen mainitsi tämän kysymyksen kohdalla kaksi vastaajaa. Toivomukset olivat edelleen samoja kuin muilla vastaajilla aiemmin esiintulleina; kuntoilua ja potilaille järjestettävään toimintaan osallistumisen mahdollistamista.

Kaksi vastaajaa olisi toivonut henkilökunnalta ystävällisempää kohtelua. Toinen korosti sitä, miten omalla ystävällisellä käytöksellä ei ollut vaikutusta hoitohenkilökunnan käytökseen. Eräs vastaajista olisi lisäksi toivonut mielentilatutkimusajalta enemmän yksilötyötä ja aikaa hoitohenkilökunnalta. Kaksi vastaajaa olisi toivonut kaiken tai monen asian menneen toisin tutkimusaikana, mutta ei kertonut tarkemmin mitä nämä asiat ovat. Yksi vastasi ”en tiedä” ja yksi vastaaja jätti tämän kohdan kyselylomakkeessa tyhjäksi.

7.13 Vastaajien terveiset mielentilatutkimukseen menevälle henkilölle

Kymmenen vastaajaa vastasi viimeiseen kysymykseen ”Mitä haluaisit sanoa henkilölle, joka on menossa mielentilatutkimukseen?”. Vastaukset voidaan teemoitella positiivisiksi ja negatiivisiksi. Positiivisia vastauksia oli kuusi ja negatiivisia neljä. Yksi vastaaja jätti tämän kohdan lomakkeesta tyhjäksi ja yksi vastasi ”ei mitään”.

Viisi positiivisesti vastannutta kehottaisi mielentilatutkimukseen menevää olemaan oma itsensä. Kolme kehottaisi ottamaan tilanteen rennosti. Osa positiivisesti vastanneista toi esiin molemmat edellä mainitut asiat. Negatiivisesti vastanneista kaksi toteaa mielentilatutkimuksen olevan todennäköisesti turhaa. Yksi sanoisi, että yhteistyötä ei kannata tehdä, jos on määrätty mielentilatutkimukseen vasten omaa tahtoa. Yksi kehottaisi yliampumaan tunnereaktioita ja osoittamaan esimerkiksi katumusta teosta, jotta tutkittavaa ei tulkittaisi kylmäksi tai tunteettomaksi. 50 % vastaajista siis lähettäisi mielentilatutkimukseen menevälle rohkaisevia terveisiiä, 33 % negatiivisia ja 17 % ei kommentoinut asiaa.

Suurin osa kysymykseen vastanneista (6/10) siis rohkaisisi muita mielentilatutkimukseen meneviä olemaan oma itsensä ja ottamaan rennosti. Tästä voidaan päätellä, että suurin osa ei ole yleistänyt omaa pettymystään tutkimusaikaan ja siitä tehtyyn lausuntoon kaikkia tutkittavia koskevaksi. Monihan meni aiempien vastausten mukaan tutkimukseen avoimin mielin, mutta koki pettymyksiä tutkimusajana tai viimeistään mielentilalausunnon saatuaan. Näitä vastauksia tukevat myös vastaajien aiemmat arviot siitä, miten tärkeitä mielentilatutkimukset yleisesti ovat.

Osa piti niitä vähintään melko tärkeinä, vaikka omakohtaisesti eivät saaneetkaan sitä mitä ehkä odottivat.

Neljän kymmenestä tähän kohtaan vastanneesta negatiivisuus kertoo ehkä turhautuneisuudesta. Tutkimus on koettu tarkoituksettomaksi ja yhteistyöhalukkuuteen ei rohkaista näissä vastauksissa. Näitä vastauksia tukee aiemmissa vastauksissa esiin tullut pettymys tutkimusaikaan, henkilökunnan käytökseen ja tutkimuksen loppulausuntoon. Aivan kuin yhteistyöhalukkuutta kaduttaisiin mielentilatutkimusajan jälkeen.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tätä tutkimusta varten saatu aineisto vastasi osittain hyvin asettamiini tutkimusongelmiin. Suurin osa vastaajista koki mielentilatutkimuksen joiltain osin hyödyllisenä, mutta toisaalta osa piti kaikkea siinä turhana. Erityisesti terveydentilan kartoitusta voidaan pitää hyödyllisenä tutkittaville huolimatta syyntakeisuudesta. Toisaalta mielentilatutkimuksen hyödyllisistä puolista huolimatta vastauksissa ei tullut esiin asioita, jotka ennaltaehkäisisivät uusintarikollisuutta. Yhdessäkään vastauksessa ei mainittu, että mielentilatutkimusaika olisi selventänyt syynteenalaiseen tekoon johtaneita syitä ja sitä kautta auttanut tutkittavaa esimerkiksi itsetuntemuksen kautta välttämään vastaavia tilanteita tulevaisuudessa. Toisaalta kysymyksenasettelu oli sellainen, ettei asiaa kysytty suoraan vastaajilta. Eikä mielentilatutkimuksen tarkoitus ole ennaltaehkäistä uusintarikollisuutta, mutta se olisi voinut olla yksi lisäarvo, kun suurin osa siihen määrätyistä ei ole tahdonvastaisen hoidon tarpeessa, vaan vapautuu yhteiskuntaan viimeistään vankilatuomion suoritettuaan.

Suurin osa mielentilatutkimukseen määrätyistä suhtautui asiaan positiivisesti, ja lähti tutkimukseen avoimin mielin. Henkisesti raskasta prosessia osattiin odottaa, mistä kertoo se, että vastaajien ennako-odotukset tutkimusajasta olivat suurimmalta osin negatiivisia. Jokin kuitenkin muuttui tutkimuksen aikana. Ennako-odotukset eivät useimmin täyttyneet. Suurin osa kuvaili tutkimusaikaa vieläkin raskaammaksi kuin oli osannut odottaa. Syyt tähän olivat yleisimmin mielentilatutkimuksen sisältöön tai lopputulokseen liittyvät syyt tai tutkimusajan yleinen raskaus. Myös henkilökunnan kohtelu tuotiin esiin. Toisaalta eräs vastaaja yllättyi tutkimuksessa positiivisesti siitä, ettei paikka muistuttanutkaan 50-luvun mielisairaala.

Loppulausunto ei vastannut tutkittujen omaa mielipidettä itsestään, ja se koettiin jopa vahingollisena omalle tulevaisuudelle. Yllättävää tässä oli se, että itse päätaivoitteesta, syyntakeisuudesta, ei ollut erimielisyyttä tutkivan lääkärin kanssa, mutta silti suurin osa tutkituista oli negatiivisesti yllättyneitä ilmeisesti loppulausuntoon kirjatuista asioista.

Mielentilatutkimusaika vaatii tämän tutkimuksen perusteella kehittämistä. Vastajat ovat kokeneet sen sisältävän pahimmillaan nöyryytystä, pelkoa ja ahdistusta. Mielentilatutkimusajan tarkoitus ei ole olla osa rikoksesta rankaisua, eikä sen saa olla rangaistus, koska syytetyn syyntakeisuus tekoonsa on epävarma. Negatiiviset kokemukset vaikuttivat vastaajien yhteistyökykyyn tutkimusaikana, mikä näkyy pahimmillaan viimeisen kysymyksen vastauksissa. Yhteistyö tutkittavan ja tutkimuspaikan henkilökunnan välillä vaikuttaa oleellisesti siihen, miten perusteellisesti mielentilaa pystytään arvioimaan. Vähin, mitä tutkimukseen tulevien kokemukseen vaikuttamisen eteen tulisi tehdä, on henkilökunnan kohtelun tarkasteleminen. Tämä ei tietenkään koske kaikkia, mutta jo muutaman ammattilaisen tutkittaviin kohdistama huono kohtelu on epäeettistä.

Tämän tutkimuksen perusteella ei voida ottaa kantaa siihen, pystyttäisiinkö mielentilatutkimusten määrää vähentämään, vaikka suurin osa tutkittavista todetaan syyntakeisiksi. Toisaalta osa vastaajista koki mielentilatutkimukseen määräämisen turhana, koska on kokenut olevansa syyntakeinen. Toisaalta syyntakeeton saattaa olla sairaudentunnoton, joten rikos- tai oikeusprosessin yhteydessä esiin tulevat seikat on huomioitava kuten tähänkin asti, jos ne aiheuttavat epäilyksen tekijän mielentilasta. Eli pelkkä mielentilatutkimukseen määrätyn mielipide terveydentilastaan ei voi poistaa sen tarvetta.

Jotta tämän tutkimuksen tuloksia voitaisiin yleistää tai ratkaisematta jääneisiin tutkimusongelmiin voitaisiin vastata luotettavammin, tulisi tehdä laajempi tutkimus aiheesta. Vastaajat toivat esiin syitä sille, miksi tutkimusaika koettiin niin suurelta osalta negatiivisesti. Vaatii kuitenkin suurempaa otosta ja paremmin kohdennettuja kysymyksiä, jotta saataisiin täsmällisempiä ja yleistettäviä tietoja aiheesta.

Lisäksi täytyisi tutkia syyntakeettomiksi todettujen kokemuksia, vaikka se vaatii enemmän heidän psyykkisen tilansa vuoksi sekä eettisistä syistä. Jos verrattaisiin syyntakeisten ja syyntakeettomien kokemuksia, mielentilatutkimuksen merkitys voitaisiin yksilötasolla todeta oleellisesti suuremmaksi kuin tässä tutkimuksessa.

9 LOPPUPOHDINTA

Sain vastauksia tutkimusongelmaani, eli miten mielentilatutkimus koetaan. Vastaukset herättivät kuitenkin uusia kysymyksiä. Miksi mielentilatutkimus koetaan näin, vaikka tutkimukseen on usein lähdetty avoimin mielin, tietäen sen olevan henkisesti raskas, lopputulos on ollut toivottu ja tutkimuksessa vietetty aika voidaan vähentää vankeusajasta? Tutkimusmateriaalistani nousee käytännön syitä kokemuksiin, mutta olisi vaatinut laajempaa ja syvällisempää tutkimusta, jotta niitä voitaisiin yleistää ja tarkentaa.

Lisäksi mielentilatutkimuksen käytännön kulusta ei saa konkreettista ja todennukaista kuvaa näin suppean työn perusteella. Tutkimusongelma on kuitenkin tärkeä, koska mielenterveysongelmat lisääntyvät ja rikoksentehtäjästä joudutaan tulevaisuudessa seulomaan syyntakeettomat syyntakeisista. Syyntakeettomat saavat tarvitsemansa hoidon vasta mielentilatutkimuksen perusteella. Jos tutkimusajan kokemuksia voidaan muuttaa inhimillisemmiksi, se tulisi ihmisarvon kunnioittamisen ja potilaan oikeuksien vuoksi tehdä. Rikoksentehtäjä ansaitsee rangaistuksensa, mutta se edellyttää syyntakeisuutta. Jos negatiivisimmat saamani vastaukset tutkittujen kokemuksista ovat yleistettävissä, vaatii mielentilatutkimussuosittelun noudattaminen tarkistamista. Toisaalta, kuten todettu, tutkimuksen sisältöä ja toimenpiteiden syitä ei tämän tutkimuksen puitteissa tuoda juuri esiin.

Olen tyytyväinen aihevalintaani, koska sain tietoa, jota itse olisin halunnut saadaesani työskennellä osana mielentilatutkimuksen työryhmää. Sain Vanhan Vaasan sairaalassa haastattelemltani tutkittavilta suullista palautetta haastattellessani heitä, ja se oli pääosin positiivista. Tein tämän tutkimuksen saadakseni tietoa pintaa syvemmältä ja osoittaakseni olevani aidosti kiinnostunut siitä, millaista mielentilatutkimuksessa on olla. Sekä vastausinnokkuus että vastausten sisältö yllätti minut. Ensiksi mainittu yllätti positiivisesti, viimeksi mainittu hämmäntävästi. En lyhyen työhistoriani aikana kuullut kaikkia vastaavia asioita kuin mitä jotkut vastaajat toivat tämän työni kautta esiin.

LÄHTEET

Boucht, J. & Frände, D. 2008. Suomen Rikosoikeus. Tampere. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat.

Dahl, K. 2010. Sovittelun ohjaaja. Sovittelu (luento). Vaasan ammattikorkeakoulu, kriminaaliryöön opintopakso. 7.9.2010. Vaasa.

Hakkarainen & Hallikainen. 2011. Niuvanniemen sairaalan tilastotietoja. e-mail vuokko.hallikainen@niuva.fi 1.8.2011. Tulostettu 15.8.2011.

Ihalainen, O. & Miettinen, R. 1991. Mielen tilat. Helsinki. Vankeinhoidon koulutuskuskuksen julkaisuja. VAPK -kustannus.

Koivukangas, J. 2007. Käytännön oikeusopas väkivaltarikoksen uhrille. Rikosuhripäivystys ja Suomen Mielenterveysseura. Helsinki. Jv-paino Oy.

Konttas, S. 2010. Vanhempi konstaapeli. Poliisin suorittama rikostutkinta (luento). Vaasan ammattikorkeakoulu, kriminaaliryöön opintopakso. 7.9.2010. Vaasa.

Koskinen, P. 2008. Rikosoikeuden perusteet. Helsinki. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut.

L 11.12.2009/1066. Mielenterveyslaki. Säädös säädöstietopankki Finlexin sivuilla. Viitattu 23.8.2011. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19901116>

L 13.6.2003/515. Rikoslaki. Säädös säädöstietopankki Finlexin sivuilla. Viitattu 17.9.2011. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>

L 21.12.2001/1423. Mielenterveyslaki. Säädös säädöstietopankki Finlexin sivuilla. Viitattu 23.8.2011. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19901116>

L 31.3.2006/244. Oikeudenkäymiskaari. Säädös säädöstietopankki Finlexin sivuilla. Viitattu 20.9.2011. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1734/17340004>

L 31.5.1974/412. Vahingonkorvauslaki. Säädös säädöstietopankki Finlexin sivuilla. Viitattu 17.9.2011. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1974/19740412>

L 8.4.2011/329. Rikoslaki. Säädös säädöstietopankki Finlexin sivuilla. Viitattu 17.9.2011. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>

Lindén, M. 2010. Rikosuhripäivystyksen aluejohtaja. Rikosuhripäivystys (luento). Vaasan ammattikorkeakoulu, kriminaaliryöön opintopakso. 2010. Vaasa.

Mielentilatutkimukset. 2011a. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen nettisivut. Viitattu 20.8.2011. http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tutkimus/palvelut/oikeuspsykiatria/tutkimukset

Mielentilatutkimus- ja vaarallisuuslausuntojen laatimisohteet. Suositus. 2011b. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 21.10.2011. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/f53130ab-3b97-40da-8e9d-6dce6486b8e6>

Määttä, K. & Pihlajamäki, H. 2003. Rikoksen hinta. Taloustieteellinen näkökulma rikosoikeushistoriaan. Saarijärvi. Gummerus Kirjapaino Oy.

Niuvanniemen sairaala. 2011. Mielentilatutkimuskäytäntö Suomessa. Niuvanniemen sairaalan verkkosivut. Viitattu 17.9.2011. <http://www.niuv.fi/toiminta/tutkimus/mielentilatutk/kaytanto.htm>

Oikeuslaitos. 2010. Ehdoton vankeusrangaistus ja yhdyskuntapalvelu. Oikeuslaitoksen verkkosivut. Viitattu 17.8.2011. <http://www.oikeus.fi/5857.htm>

Oikeusministeriö. 2010. Rikosjutun käsittely käräjäoikeudessa. Oikeusministeriön esitteitä. Oikeusministeriö.

Poliisi. 2011. Virallisen syytteenalaiset rikokset ja asianomistajarikokset. Poliisilaitoksen verkkosivut. Viitattu 21.8.2011. <http://poliisi.fi/poliisi/home.nsf/pages/55A4688283395A67C2256B980043A39C?opendocument>

Ranta, A. 2011. Tilastotietoja opinnäytetyöhön. e-mail aila.ranta@vvs.fi 9.8.2011. Tulostettu 15.8.2011.

Sosiaaliportti. Rikosprosessi. 2011. Sosiaaliportti-nettisivusto. Viitattu 24.8.2011. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/pahoinpitelyjahyvaksikaytto/rikosprosessi/>

Talja P. 3.2.2011. Myymäläraiskauksen uhri välituomiosta: Tämä pitkittää toipumista. MTV3. Viitattu 18.9.2011. <http://www.mtv3.fi/uutiset/rikos.shtml/2011/02/1267747/myymalaraiskauksen-uhri-valituomiosta-tama-pitkittaa-toipumista>

Tuohimäki, C. 2007. The Use of Coercion in the Finnish Civil Psychiatric Inpatients: a Part of the Nordic Project Paternalism and Autonomy. Viitattu 23.8.2011. <http://herkules.oulu.fi/isbn9789514285424/isbn9789514285424.pdf>

Tuohimäki, C. 2010. Mielentilatutkimus (luento). Vaasan ammattikorkeakoulu, kriminaaliryöön opintojakso. 2010. Vaasa.

Vallin, S. 2010. Syyttäjä. Syyttäjän osuus rikosprosessissa (luento). Vaasan ammattikorkeakoulu, kriminaaliryöön opintojakso. 31.8.2010. Vaasa.

Vanhan Vaasan sairaala. 2011. Tilastoja 2009. Vanhan Vaasan sairaalan verkkosivut. Viitattu 17.9.2011. http://www.vvs.fi/index_vvs.phtml?kieli=fi&sivu=tilastoja

RISE

RIKOSSEURAAMUSLAITOS

Päätös

17.6.2011

29/332/2011

Terhi Laitala

Hakemuksenne 8.6.2011

Tutkimuslupahakemus

Olet hakenut Rikosseuraamuslaitokselta tutkimuslupaa Vaasan ammattikorkeakoulun sosiaalialan opinnäytetyötä varten. Opinnäytteen ohjaajana toimii lehtori Ahti Nyman.

Tutkimuksen aihe ja tarkoitus

Opinnäytteen tarkoituksena on selvittää millainen kokemus mielentilatutkimuksen läpikäyminen on rikoksentekijälle.

Tutkimuksen kohderyhmä

Noin kymmenen vastaajaa. Vaasan ja mahdollisesti Hämeenlinnan vankilasta.

Tutkimuksen toteutus

Kyselytutkimus

Lupahakemus

Haette tutkimuslupaa kyselyn suorittamiseen.

Päätös

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö myöntää teille tutkimuslupan hakemuksenne mukaisesti.

Yhteyshenkilöiden valinta ja muut käytännön järjestelyt kyselyn toteuttamiseksi sovitaan vankilan johtajien välityksellä.

Vankien osallistuminen tutkimukseen on vapaaehtoista ja heiltä tulee pyytää yksilöity suostumus. Tutkimuksen toteutus ja tutkimusaineiston keruu ei saa aiheuttaa kohtuutonta haittaa vankilaosastojen muulle toiminnalle.

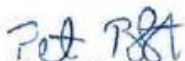
Tutkimuksen tulokset on esitettävä niin, etteivät yksittäiset henkilöt ole tunnistettavissa. Tutkimusaineisto on säilytettävä siten, ettei se joudu ulkopuolisten käsiin. Tutkimusaineisto on tarkoitettu vain tutkimukselliseen käyttöön ja se on hävitettävä yksilötietojen osalta tutkimuksen valmistuttua.

Tutkimuksen valmistuttua siitä tulee lähettää kopio Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön, Vaasan ja Hämeenlinnan vankilaan sekä Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen Kriminologiselle kirjastolle (Vernissakatu

2A, 01301 VANTAA). Hankkeesta tulee myös lähettää tiivistelmä Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön (peter.blomster@om.fi). Rikosseuraamuslaitos pidättää oikeuden julkaista tiivistelmän internet-sivuillaan.

Ari Juuti
ylitarkastaja,
kehitysjohtajan sijainen

Peter Blomster
tutkija

Tiedoksi

Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen johtaja Katri Järvinen
Hämeenlinnan vankilan johtaja Samuli Laulumaa
Vaasan vankilan johtaja Taina Nummela
Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen kirjastonhoitaja Silja Rekomaa

Valmistun joulukuussa 2011 sosionomiksi Vaasan ammattikorkeakoulusta. Teen opinnäytetyönäni tutkimuksen aiheesta, miten mielentilatutkimuksen läpikäyneet ovat kokeneet tutkimuksen.

Tämä kyselylomake täytetään nimettömänä, taustatietokysymyksiin vastaaminen on vapaaehtoista.

Olen hyvin kiitollinen rehellisistä vastauksista seuraaviin kysymyksiin. Lopussa on tilaa avoimelle kirjoitukselle kokemuksistasi, jos haluat tuoda esiin muutakin kuin kysyttyjä asioita aiheesta. Voit tarvittaessa jatkaa vastauksiasi myös lomakkeen toiselle puolelle. Vastaukset käsitellään luottamuksellisesti ja hävitetään tutkimuksen valmistuttua.

Terveisin *Terhi Laitala*

Ohjeet: Valitse lähinnä omaa kokemustasi vastaava vaihtoehto tai kirjoita vastauksesi viivalle:

1. Taustakysymykset:

Sukupuoli: mies nainen

Ikä: ____ vuotta

Syytteenalainen teko/teot: _____

Mielentilatutkimuksen valmistumisesta kulunut aika: ____ vuotta ____ kuukautta

2. Miten koit mielentilatutkimukseen määräämisen kun kuulit siitä ensi kerran?

Hyvä asia Melko hyvä Ei merkitystä Melko huono Huono

2.a Miksi?

3. Millainen oli käsityksesi mielentilatutkimuksesta ennen tutkimusjakson alkamista? Olitko esimerkiksi kuullut muiden kokemuksia siitä?

3.a Täyttikö tutkimusaika odotuksesi siitä? Kyllä Ei

Miten?

3.b. Millä sanoilla kuvailisit tutkimusaikaa?

4. Kuinka tärkeänä yleisesti koet mielentilatutkimukset? Vastaa asteikolla 1-5, 1= ei lainkaan tärkeä, 5= hyvin tärkeä.

1	2	3	4	5
ei	ei	melko	tärkeä	hyvin
lainkaan	kovin	tärkeä		tärkeä
tärkeä	tärkeä			

4.a Mikä mielentilatutkimuksessa oli mielestäsi hyödyllistä?

4.b Mikä mielentilatutkimuksessa oli mielestäsi turhaa?

5. Millaisena koit tutkimuspaikan (esimerkiksi henkilökunnan, tilat ja muut tutkittavana tai potilaina olevat)?

6. Vastasivatko mielentilatutkimuksen tulokset omia odotuksiasi?

6.a Onko mielipiteesi tutkimustuloksista muuttunut ajan kuluessa, ja jos on niin miksi?

7. Kohdistettiin sinuun joitakin toimenpiteitä mielentilatutkimuksen aikana (esimerkiksi eristäminen, lääkityksen purkaminen tai muita toimenpiteitä)? Miten koit toimenpiteet?

8. Onko jotain, minkä olisit halunnut tapahtuvan toisin mielentilatutkimuksen aikana? Mitä?

9. Mitä haluaisit sanoa henkilölle, joka on menossa mielentilatutkimukseen?

10. Vapaa sana

Suurkiitos kokemuksesi jakamisesta! ☺

SUOSTUMUSLOMAKE
Mielentilatutkimuksen läpikäyneiden kokemuksia tutkimusajasta
ja sen vaikutuksista elämäänsä

1 Tutkijan yhteystiedot

Terhi Laitala, sosiaalialan opiskelija/Vaasan Ammattikorkeakoulu
puhelinnumero
sähköpostiosoite

2 Tutkimuksen taustatiedot

Tutkimus on ammattikorkeakoulun opinnäytetyö, joka valmistuu joulukuuhun 2011 mennessä. Opinnäytetyön ohjaaja on Vaasan Ammattikorkeakoulun lehtori Ahti Nyman.

3 Tutkimusaineiston säilyttäminen

Tutkimusaineisto hävitetään Vaasan Ammattikorkeakoulun hyväksyttyä opinnäytetyön.

4 Tutkimuksen tarkoitus

Tutkimuksen tarkoitus on saada tietoa mielentilatutkimuksen merkityksestä sen läpikäyneille henkilöille sekä kokemuksesta yleensä. Kohderyhmään kuuluvat mielentilatutkimuksessa syyntakeisiksi tai alentuneesti syyntakeisiksi määritellyt. Tutkimukseen voi vastata, vaikka mielentilatutkimuksen läpikäymisestä olisi kulunut aikaa.

5 Menettelyt, joiden kohteeksi tutkittavat joutuvat

Kirjallinen kyselylomake, johon vastaaminen on vapaaehtoista ja nimetöntä. Suostumuslomakkeeseen tarvitaan allekirjoitus, mutta vastausten anonymiteetti säilytetään siitä huolimatta.

6 Miten ja mihin tutkimustuloksia aiotaan käyttää

Lopullinen opinnäytetyö on julkinen ja julkaistaan Vaasan Ammattikorkeakoulun verkkokirjasto Theseuksessa. Lisäksi valmis työ lähetetään Rikosseuraamuslaitokselle sekä Vanhan Vaasan ja Niuvanniemen sairaaloihin.

7 Tutkittavien oikeudet

Osallistuminen tutkimukseen on täysin vapaaehtoista. Tutkimuksesta saatavat tulokset julkaistaan opinnäytetyössä siten, ettei yksittäistä tutkittavaa voida tunnistaa.

8 Tutkittavan suostumus

Suostun osallistumaan kyselyyn annettujen ohjeiden mukaisesti. Tutkimustuloksiani saa käyttää opinnäytetyössä sellaisessa muodossa, jossa yksittäistä tutkittavaa ei voi tunnistaa.

Päiväys

Tutkittavan allekirjoitus

Päiväys

Yhteyshenkilön allekirjoitus